

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Παγκόσμιες Προκλήσεις και Συστήματα Αναλύσεων»

Επισιτιστική Ανασφάλεια κατά την Έναρξη της Κρίσης Χρέους το 2008: Συγκριτική Ανάλυση Ευρωπαϊκής Ένωσης και Αφρικής

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Διονυσία Παπαϊωάννου

Τριμελής Επιτροπή:

Επίκουρος Καθηγητής Ε. Τ. Φακιολάς

Επίκουρος Καθηγητής Ι. Κωνσταντόπουλος

Αναπληρωτής Καθηγητής Ν. Σ. Κουτσούκης

Τελική Έκδοση

Κόρινθος, 2022

UNIVERSITY OF THE PELOPONNESE
SCHOOL OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE & INTERNATIONAL RELATIONS

Master of Arts in
"Global Risks and Analytics"

Food Insecurity at the 2008 Dept Crisis breakout: A Comparative Analysis of the European Union and Africa

Master's Dissertation

Dionysia Papaioannou

Supervisors:

Assistant Professor E. T. Fakiolas

Assistant Professor I. Konstantopoulos

Associate Professor N. S. Koutsoukis

Final Version

Corinth, 2022

Φύλλο Αξιολόγησης

Η διπλωματική εργασία με τίτλο «Επισιτιστική Ανασφάλεια κατά την έναρξη της Κρίσης Χρέους το 2008: Συγκριτική Ανάλυση Ευρωπαϊκής Ένωσης και Αφρικής» της Διονυσίας Παπαϊωάννου αξιολογήθηκε από την τριμελή επιτροπή, τόσο ως προς την ποιότητα του κειμένου, όσο και ως προς την ποιότητα της προφορικής παρουσίασης και υπεράσπισης της διπλωματικής εργασίας ενώπιον ακροατηρίου.

Η διαδικασία αξιολόγησης της διπλωματικής εργασίας ολοκληρώθηκε την   με γενική επίδοση:

- Καλώς
- Λίαν Καλώς
- Άριστα

Τα μέλη της τριμελούς επιτροπής:

1. Επίκουρος Καθηγητής Ε. Τ. Φακιολάς
2. Επίκουρος Καθηγητής Ι. Κωνσταντόπουλος
3. Αναπληρωτής Καθηγητής Ν. Σ. Κουτσούκης

Abstract

The objective of this master's dissertation is the presentation of food insecurity at the financial crisis of 2008 breakout and the comparative analysis of the food crisis impact in the European Union and Africa. At first the causes of the food insecurity are sought. Mention is also made to response measures tackling the food crisis, as well as their degree of effectiveness. In the direction of this, methodological tools of data analysis and imaging are utilized, in order to define on the one hand, the magnitude of the food crisis and the way it is correlated to the financial crisis and on the other hand the way it is distributed in the two examined areas. The main finding of this master's dissertation is that the food insecurity during the financial crisis of 2008 greatly affected the developing world, Africa, from the developed, European Union and that the support mechanisms were considered rather insufficient both in predicting the phenomenon and in curbing its consequences.

Keywords: Food Insecurity, Financial Crisis, European Union, Africa.

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η μελέτη του φαινομένου της επισιτιστικής ανασφάλειας κατά την έναρξη της οικονομικής κρίσης του 2008 και η συγκριτική ανάλυση της επίδρασης της επισιτιστικής κρίσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Αφρική. Αρχικά, αναζητούνται τα αίτια που προκάλεσαν το επισιτιστικό πρόβλημα. Ακολούθως, γίνεται αναφορά στις πολιτικές αντιμετώπισης του εν λόγω ζητήματος, καθώς και στο βαθμό αποτελεσματικότητάς τους. Προς την κατεύθυνση αυτή αξιοποιούνται μεθοδολογικά εργαλεία ανάλυσης δεδομένων και απεικόνισης με σκοπό αφενός την καταγραφή του μεγέθους του επισιτιστικού προβλήματος και του τρόπου που αυτό συσχετίζεται με την οικονομική κρίση και αφετέρου του τρόπου που κατανέμεται στις δύο υπό εξέταση περιοχές. Η βασική διαπίστωση της διπλωματικής εργασίας είναι ότι το επισιτιστικό ζήτημα την περίοδο της οικονομικής κρίσης του 2008 επηρέασε σε μεγαλύτερο βαθμό τον αναπτυσσόμενο κόσμο, Αφρική, από τον ανεπτυγμένο, Ευρωπαϊκή Ένωση και πως οι μηχανισμοί στήριξης κρίθηκαν μάλλον ανεπαρκείς τόσο στην πρόληψη, όσο και στην αντιμετώπιση του φαινομένου.

Όροι Κλειδιά: Επισιτιστική Ανασφάλεια, Οικονομική Κρίση, Ευρωπαϊκή Ένωση, Αφρική.

Πρόλογος

Στην πολυαγαπημένη μου γιαγιά.

Οφείλω να ευχαριστήσω από καρδιάς τον επιβλέποντα καθηγητή της παρούσας διπλωματικής εργασίας, κύριο Ευστάθιο Τ. Φακιολά, που με τον εξάίρετο και σπάνιο επαγγελματισμό του ανέλαβε την καθοδήγησή μου στο επίπονο αυτό έργο, εμπνέοντάς μου εμπιστοσύνη και προσφέροντάς μου τα κατάλληλα επιστημονικά και πνευματικά εφόδια για την εκπόνηση αυτής της διπλωματικής εργασίας.

Ακόμη, νιώθω απεριόριστη ευγνωμοσύνη στην οικογένειά μου, που με τη συνεχή της υποστήριξη ήταν πάντοτε η δύναμή μου καθ' όλη τη διάρκεια της προσπάθειάς μου σε αυτό το εγχείρημα.

Διονυσία Παπαϊωάννου, Ιανουάριος 2022

Περιεχόμενα

Abstract	I
Περίληψη	II
Πρόλογος.....	III
Περιεχόμενα.....	IV
Κατάλογος Πινάκων.....	VI
Κατάλογος Γραφημάτων	VII
1 Εισαγωγή.....	1
2 Επισιτιστική ασφάλεια και ανασφάλεια	3
2.1 Επισιτιστική ασφάλεια	3
2.2 Επισιτιστική ανασφάλεια	3
2.3 Μέθοδοι μέτρησης της επισιτιστικής ασφάλειας.....	4
2.4 Παράγοντες έξαρσης του επισιτιστικού ζητήματος	6
3 Επισιτιστική κρίση του 2008 και πιθανά αίτια.....	8
3.1 Έναρξη	8
3.2 Αίτια	9
3.2.1 Αύξηση των τιμών των διατροφικών προϊόντων	9
3.2.2 Μεταβολή των διατροφικών συνηθειών.....	10
3.2.3 Άνοδος των τιμών στα λιπάσματα.....	11
3.2.4 Η οικονομική κρίση.....	12
3.2.5 Τα βιοκαύσιμα.....	12
3.2.6 Κυβερνητικές πολιτικές.....	15
3.3 Ανάγκη επισιτιστικής βοήθειας	18
4 Κοινωνικές Αναταραχές.....	20
4.1 Αφρική.....	20
4.2 Ευρωπαϊκή Ένωση.....	21
5 Ανάλυση Δεδομένων Επισιτιστικής Ανασφάλειας.....	23
5.1 Ο δείκτης της φτώχειας	24
5.2 Ο δείκτης του ρυθμού αύξησης Α.Ε.Π.....	25
5.3 Ο δείκτης της πολιτικής σταθερότητας	26
5.4 Ανάλυση συσχέτισης.....	28

6	Η περίοδος μετά την κρίση και η επαναφορά του επισιτιστικού ζητήματος	29
6.1	<i>Λήψη μέτρων αντιμετώπισης της επισιτιστικής κρίσης .....</i>	29
6.1.1	Μέτρα ενίσχυσης από το Διεθνές Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης.....	29
6.1.2	Η συμβολή των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής.....	30
6.1.3	Πολιτικές για το προϊόν του ρυζιού	31
6.1.4	Πρωτοβουλίες του Παγκόσμιου Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας	31
6.1.5	Πιέσεις από την Αφρικανική Επιτροπή Ανάπτυξης	32
6.2	<i>Άμβλυση της επισιτιστικής κρίσης.....</i>	33
6.3	<i>Δράση του Παγκόσμιου Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας.....</i>	33
6.4	<i>Νέο ξέσπασμα της επισιτιστικής κρίσης.....</i>	33
6.5	<i>Αίτια του νέου προβλήματος τροφής.....</i>	34
7	Συμπεράσματα.....	36
	Κατάλογος Πηγών.....	39

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1.....	27
Πίνακας 2.....	27
Πίνακας 3.....	28

Κατάλογος Γραφημάτων

Γράφημα 1	25
-----------------	----

1 Εισαγωγή

Στην παρούσα διπλωματική εργασία με θέμα «Επισιτιστική Ανασφάλεια κατά την Έναρξη της Κρίσης Χρέους το 2008: Συγκριτική Ανάλυση Ευρωπαϊκής Ένωσης και Αφρικής» αναλύονται οι έννοιες της επισιτιστικής ασφάλειας και ανασφάλειας, οι παράγοντες που οφείλονταν για την έξαρση του επισιτιστικού ζητήματος, καθώς και οι τρόποι αντιμετώπισης του φαινομένου. Ακολούθως, πραγματοποιείται μια αναλυτική προσέγγιση με χρήση μεθοδολογικών εργαλείων για τις περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Αφρικής μέσω του προγράμματος ανάλυσης δεδομένων “Knieme”. Τα εργαλεία που αξιοποιούνται είναι ο μέσος όρος, η μέγιστη και η ελάχιστη τιμή, η απεικόνιση των στατιστικών στοιχείων με τη μορφή γραφήματος, η παρουσίαση των στατιστικών στοιχείων με τη μέθοδο πίνακα και τέλος η ανάλυση συσχέτισης. Οι δείκτες που αξιοποιούνται είναι το ποσοστό της φτώχειας, ο ρυθμός αύξησης Α.Ε.Π. και η πολιτική σταθερότητα. Ο πρώτος αφορά στην προσέγγιση του επισιτιστικού ζητήματος, ο επόμενος στην επίδραση της οικονομικής κρίσης στις υπό εξέταση περιοχές και ο τελευταίος στην αντανάκλαση των κοινωνικών αναταραχών στην κυβερνητική συνοχή.

Παράλληλα, με το εν λόγω πόνημα επιδιώκουμε να καλύψουμε ένα σημαντικό κενό στη βιβλιογραφία, δημιουργώντας έτσι ένα νέο ερευνητικό πεδίο μελέτης. Ακόμη, μέσω του τρόπου που θα εργαστούμε προσβλέπουμε στην ανάδειξη της σχέσης των δεικτών ανάλυσης, καθώς και του χάσματος του αναπτυσσόμενου από τον ανεπτυγμένο κόσμο. Ιδιαίτερα σημαντική νοείται και η κριτική οπτική της ερευνήτριας στο στάδιο της ολοκλήρωσης της παρούσας εργασίας (Rudolfson, 2020).

Κάνοντας μια πρώτη επισκόπηση, το ζήτημα της επισιτιστικής κρίσης απασχόλησε τους μελετητές τόσο λόγω της σημαντικότητάς του ως αδυναμία πρόσβασης σε επαρκή ποσότητα τροφής, όσο και της ιδιαιτερότητας των παραγόντων που το προκάλεσαν. Οφείλουμε σε αυτό το σημείο να αναφέρουμε τα αίτια που ενέτειναν την ανασφάλεια της τροφής. Το χρονικό διάστημα από το 2005 έως και το 2011 σημειώθηκε εκτόξευση των τιμών των διατροφικών προϊόντων. Επιπτώσεις του ακραίου παρατηρούμενου κόστους εντοπίστηκαν κυρίως στα αναπτυσσόμενα κράτη, όπου η πρόσβαση σε βασικά βιοτικά αγαθά ολοένα και περιοριζόταν. Παράγοντες, όπως η οικονομική κρίση, η φύση του εμπορίου των αγροτικών προϊόντων, αλλά και οι περιβαλλοντικές συνθήκες, συνέτειναν τελικώς τόσο στον καθορισμό της υψηλής κοστολόγησης των τροφίμων, όσο και στον περιορισμό πρόσβασης στην τροφή.

Το μέγεθος του προβλήματος της απόκτησης διατροφικών προϊόντων κατά την αναφερόμενη περίοδο ώθησε τους ερευνητές να εστιάσουν στην κατανόηση του φαινομένου, στον εντοπισμό των βαθύτερων αιτιών και στην προσπάθεια ανεύρεσης πιθανών τρόπων αντιμετώπισης. Ακόμη, η δυσκολία πρόσβασης σε προϊόντα σίτισης συνοδεύτηκε από αντιδράσεις κοινωνικού χαρακτήρα μικρότερης ή μεγαλύτερης έντασης και αυτό ήταν επίσης ένα στοιχείο που αποτέλεσε αντικείμενο ερευνών. Πλήθος ερευνητικών μελετών τείνουν όλο και πιο έντονα να συσχετίζουν το φαινόμενο της επισιτιστικής κρίσης με τις εκδηλώσεις κοινωνικών αναταραχών (Rudolfson, 2020).

Πιο συγκεκριμένα, το επισιτιστικό ζήτημα ώθησε τους πολίτες και τις ανθρωπιστικές οργανώσεις σε έντονες αντιδράσεις σε πολλά κράτη. Έμφαση στη βιβλιογραφία δόθηκε σε περιπτώσεις μελέτης σε περιοχές της Ασίας και της Αφρικής, όπου η ένταση ήταν πιο εστιασμένη και κορυφώθηκε. Αρκετά ήταν τα υπό εξέταση παραδείγματα κατά το οποία, λόγω της κρίσης της τροφής, εκδηλώθηκαν είτε ειρηνικές διαμαρτυρίες είτε βίαιες συγκρούσεις με το εκάστοτε πολιτικό καθεστώς, αποσκοπώντας στην ανακούφιση των πολιτών από την κρίση. Οι μελετητές του φαινομένου, μάλιστα, εστίασαν την προσοχή των ειδικών στη μελλοντική ένταση των κοινωνικών αναταραχών, λόγω της διαρκούς απομάκρυνσης από ένα προσιτό βιοτικό επίπεδο ακόμη και για τον ανεπτυγμένο κόσμο. Ακόμη, οι ερευνητές συνέδεσαν την πολιτική και κοινωνική αστάθεια με την επισιτιστική κρίση και την κοινωνική αναταραχή, ως έναν παράγοντα που ενισχύει την αβεβαιότητα και αναγκάζει τους πολίτες στην εκδήλωση κοινωνικών αντιδράσεων (Davis & Geiger, 2017).

Σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμη η συνοπτική παρουσίαση της διάρθρωσης της εργασίας. Πρωτίστως πρόκειται να παρουσιαστούν οι έννοιες της επισιτιστικής ασφάλειας και ανασφάλειας, οι μέθοδοι μέτρησής τους και οι παράγοντες έξαρσης του επισιτιστικού ζητήματος. Ακολούθως, θα αναλυθεί διεξοδικά η επισιτιστική κρίση του 2008, τα αίτια που την προκάλεσαν και η ανάγκη που παρουσιάστηκε για επισιτιστική βοήθεια. Στη συνέχεια, θα καταγραφούν οι πρώτες υπερεθνικές πολιτικές ανακούφισης από την επισιτιστική κρίση, οι ερευνητικές μελέτες του φαινομένου, καθώς και η ανάλυση των δεδομένων της επισιτιστικής ανασφάλειας με χρήση του αναλυτικού προγράμματος "Knlime". Έπειτα, θα γίνει αναφορά στα μέτρα αντιμετώπισης της επισιτιστικής κρίσης, αλλά και στην εκ νέου άνοδό της. Τέλος, η εργασία θα ολοκληρωθεί με τα συμπεράσματα της έρευνας.

2 Επισιτιστική ασφάλεια και ανασφάλεια

2.1 Επισιτιστική ασφάλεια

Η επισιτιστική ασφάλεια ορίζεται ως ο τρόπος μέτρησης της επάρκειας της τροφής και της παράλληλης προσβασιμότητας των ατόμων στην τροφή. Όπως καταγράφεται στον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών, η επισιτιστική ασφάλεια περικλείεται στο ότι «κάθε άνθρωπος, κάθε στιγμή, έχει φυσική, κοινωνική και οικονομική πρόσβαση σε επαρκή, ασφαλή και θρεπτικά είδη διατροφής, τα οποία ικανοποιούν τις διατροφικές του προτιμήσεις για δραστήρια και υγιή ζωή» ('The Rome Declaration on World Food Security', 1996). Ακόμη, η επισιτιστική ασφάλεια περικλείει τη διαθεσιμότητα τροφίμων ανεξαρτήτως κοινωνικής θέσης, φύλου ή γεωγραφικής περιοχής (Krishnaraj, 2005).

Το Παγκόσμιο Συνέδριο Τροφίμων που έλαβε χώρα το 1974 προσδιόρισε την επισιτιστική ασφάλεια με γνώμονα την προσφορά. Πρόκειται για «τη διάθεση κάθε στιγμή επαρκών, θρεπτικών, ποικίλων και ισορροπημένων τροφίμων για την προώθηση της επέκτασης της κατανάλωσης τροφίμων και την εξισορρόπηση των διακυμάνσεων της παραγωγής και του κόστους» (United Nations, 1975). Μεταγενέστεροι ορισμοί πρόσθεσαν στοιχεία όπως τη ζήτηση και την πρόσβαση στην τροφή.

Ομοίως, η διατροφική ασφάλεια του νοικοκυριού υφίσταται όταν κάθε μέλος της, κάθε στιγμή, μπορεί να απολαμβάνει επαρκή ποσότητα φαγητού με σκοπό μια ενεργό και υγιή ζωή. Κάθε άτομο που έχει εξασφαλισμένη τροφή, δε ζει στην πείνα ή υπό το φόβο αυτής ('The Rome Declaration on World Food Security', 1996).

2.2 Επισιτιστική ανασφάλεια

Στον αντίποδα, το Υπουργείο Γεωργίας των Η.Π.Α. ορίζει την επισιτιστική ανασφάλεια ως την κατάσταση «μερικής ή αβέβαιης πρόσβασης σε διατροφικά επαρκή και ασφαλή τρόφιμα ή περιορισμένης ή αβέβαιης ικανότητας προσέγγισης ποιοτικών ειδών διατροφής με νόμιμα μέσα». Η επισιτιστική ανασφάλεια περιλαμβάνει μια μεταβλητή ανθεκτικότητας σε μελλοντικές αναταραχές ή ανεπάρκεια κρίσιμης προσφοράς διατροφικών προϊόντων λόγω διάφορων ειδών κινδύνου, όπως ξηρασίες, διαταραχές στις μεταφορές, οικονομικές δυσκολίες και πολέμους (*Definitions of Food Security*, 2020).

Ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας του Ο.Η.Ε. καθόρισε τέσσερις πυλώνες για την επισιτιστική ασφάλεια: τη διαθεσιμότητα, την πρόσβαση, την αξιοποίηση και τη σταθερότητα (Committee on World Food Security, 2017). Το 1948 στη Διακήρυξη των

Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών αναγνώρισε το δικαίωμα στην τροφή. Τονίστηκε πως το δικαίωμα αυτό έχει ζωτική σημασία για την κατάκτηση κάθε άλλου δικαιώματος (United Nations General Assembly, 1948).

Στα πρακτικά της Παγκόσμιας Συνόδου Κορυφής για την Ασφάλεια των Τροφίμων που έλαβε χώρα το 1996, αναφέρεται πως «τα είδη διατροφής δεν πρέπει να λαμβάνουν μορφή οργάνων για πολιτική ή οικονομική πίεση» ('The Rome Declaration on World Food Security', 1996). Έκτοτε, έχουν συνταχθεί ποικίλες συμφωνίες και πολιτικές για τη μείωση της επισιτιστικής ανασφάλειας. Οι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών αποτελούν χαρακτηριστικό υπερεθνικό μέσο αντιμετώπισης του υποσιτισμού και του κατώτατου ορίου της φτώχειας. Ειδικότερα, ο Στόχος 2 για μηδενική πείνα καθορίζει παγκοσμίως στόχους για την εξάλειψη της πείνας, την ενίσχυση της επισιτιστικής ασφάλειας και βελτίωσης της διατροφής και την ανάδειξη της βιώσιμης γεωργίας μέχρι το 2030 (The United Nations, 2015).

2.3 Μέθοδοι μέτρησης της επισιτιστικής ασφάλειας

Η επισιτιστική ασφάλεια μπορεί να υπολογισθεί με χρήση της μονάδας των θερμίδων που προσλαμβάνει ένα άτομο ανά ημέρα, που αποτελεί μέρος του προϋπολογισμού του νοικοκυριού (Klytchnikova & Htenas, 2017). Αναγνωρίζουμε σε αυτό το σημείο την αναγκαιότητα αξιοποίησης μεθόδων και εργαλείων που θα διευκολύνουν τη διαδικασία εντοπισμού της επισιτιστικής ασφάλειας. Έτσι, ζητούμενο των μονάδων μέτρησης της επισιτιστικής ασφάλειας είναι να προσεγγίσουν τα συστατικά της όσον αφορά στη διαθεσιμότητα των ειδών διατροφής, τη δυνατότητα απόκτησής της και τη χρησιμοποίηση/επάρκεια.

Από τη μία πλευρά, η διαθεσιμότητα, εννοώντας την παραγωγή και την προμήθεια και η αξιοποίηση/επάρκεια ως διατροφική κατάσταση/ανθρωπομετρική μέτρηση είναι πιο εύκολο να εκτιμηθούν και ως εκ τούτου είναι πιο ευρεία η χρήση τους. Η προσβασιμότητα από την άλλη πλευρά, η ικανότητα δηλαδή απόκτησης επαρκούς ποσότητας και ποιότητας τροφίμων παραμένει σε μεγάλο βαθμό ασαφής (Pérez-Escamilla & Segall-Corrêa, 2008). Οι παράγοντες που επηρεάζουν την προσβασιμότητα στα οικιακά τρόφιμα συχνά σχετίζονται με το εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο (Coates κ.ά., 2007).

Διάφορες είναι οι προσεγγίσεις μετρήσεων που έχουν εντοπιστεί στη βιβλιογραφία για να αναδείξουν το στοιχείο πρόσβασης στην τροφή. Μερικά αξιοσημείωτα παραδείγματα που προτάθηκαν από το πρόγραμμα χρηματοδότησης του Προγράμματος Τεχνικής Υποστήριξης Αμερικανικής Επισιτιστικής Βοήθειας σε συνεργασία με ακαδημαϊκά ιδρύματα, το μη κερδοσκοπικό οργανισμό για την ανάπτυξη της Αφρικής, Africanare και την ανθρωπιστική οργάνωση World Vision, είναι τα ακόλουθα.

- Κλίμακα Πρόσβασης Ανασφάλειας σε Τρόφιμα Οικιακής Χρήσης

Το εργαλείο αυτό καταγράφει αδιαλείπτως το βαθμό επισιτιστικής ανασφάλειας στο νοικοκυριό, έχοντας ως σημείο αναφοράς κάθε προηγούμενο μήνα από εκείνον της μέτρησης (Coates κ.ά., 2007).

- Κλίμακα Διατροφικής Διαφοροποίησης Οικιακής Χρήσης

Η εν λόγω μέθοδος εξυπηρετεί στον υπολογισμό του αριθμού των διαφορετικών διατροφικών ομάδων που καταναλώνονται σε μια συγκεκριμένη περίοδο αναφοράς. Οι χρονικές κατηγορίες αφορούν σε ένα εικοσιτετράωρο, ένα σαρανταοκτάωρο και μία εβδομάδα (Swindale & Bilinsky, 2006).

- Κλίμακα Πείνας για το Νοικοκυριό

Μέσω αυτής της προσέγγισης διευκολύνεται η εκτίμηση της εμπειρίας της στέρησης της οικιακής τροφής. Μια σειρά από προβλέψιμες αντιδράσεις των καταναλωτών είναι εκείνη που αξιοποιείται για την εξαγωγή συμπερασμάτων. Οι αντιδράσεις αυτές έχουν συλλεχθεί μέσω σχετικής έρευνας και τελικώς αποτυπώνονται σε μια κλίμακα (Ballard κ.ά., 2011).

- Δείκτης Στρατηγικών Αντιμετώπισης

Τέλος, ο ανωτέρω δείκτης δίνει τη δυνατότητα αξιολόγησης των συμπεριφορών των νοικοκυριών. Έπειτα, βαθμολογεί τις συμπεριφορές σύμφωνα με μια σειρά διάφορων συνήθων συμπεριφορών για το πώς οι οικογένειες αντιμετωπίζουν την έλλειψη προμηθειών. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος προεργασίας του δείκτη. Η μεθοδολογία αυτής της έρευνας περικλείεται στη συλλογή δεδομένων από μια ερώτηση: «Τι κάνετε όταν δεν έχετε αρκετή ποσότητα φαγητού και δεν έχετε την οικονομική δυνατότητα για να αγοράσετε επιπλέον είδη διατροφής;» (*The Coping Strategies Index: Field Methods Manual (2nd Edition)*, 2003).

Η επισιτιστική ανασφάλεια στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής καταγράφεται με ερωτήματα της Τρέχουσας Έρευνας Πληθυσμού της Υπηρεσίας Απογραφής. Οι ερωτήσεις που τίθενται αφορούν στην αγωνιώδη κατάσταση του ανεπαρκούς προϋπολογισμού του νοικοκυριού για την αγορά αρκετής ποσότητας τροφίμων. Παράλληλα, περιλαμβάνει ερωτήσεις σχετικά με την ανεπάρκεια στην ποσότητα ή την ποιότητα των τροφίμων που καταναλώνουν τόσο οι ενήλικες, όσο και τα παιδιά στο νοικοκυριό και περιπτώσεις μειωμένης πρόσληψης τροφής ή συνέπειες αυτής στους ενήλικες και τα παιδιά (Nord κ.ά., 2002).

Επιπροσθέτως, ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας των Ηνωμένων Εθνών, το Παγκόσμιο Πρόγραμμα Τροφίμων, το Διεθνές Ταμείο Γεωργικής Ανάπτυξης, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας και το Ταμείο Παιδιών των Ηνωμένων Εθνών (UNICEF) συνεργάζονται σε ετήσια βάση για τη σύνταξη της Αναφοράς της Επισιτιστικής Ασφάλειας και Διατροφής στον κόσμο (*The State of Food Security and Nutrition in the World 2021*, 2021). Η έκθεση αυτή καταγράφει τον υποσιτισμό με τη χρήση δύο εργαλείων: του αριθμού των υποσιτισμένων και της συχνότητας του υποσιτισμού. Μάλιστα, αρχής γενομένης από τη δεκαετία του 2010, ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας των Ηνωμένων Εθνών ενσωμάτωσε πιο πολύπλοκες μετρήσεις στους υπολογισμούς του, συμπεριλαμβανομένων των εκτιμήσεων των απωλειών τροφίμων στη λιανική διανομή για κάθε κράτος και της αστάθειας στα γεωργικά συστήματα τροφίμων (FAO, 2010).

Συχνά, σε παγκόσμια κλίμακα παρατηρείται το φαινόμενο του λιμού. Ορισμένοι μάλιστα από αυτούς έχουν αποτελέσει την αιτία που εκατομμύρια ανθρώπων έχουν πεθάνει και ως αποτέλεσμα ο πληθυσμός της πληγείσας περιοχής έχει μειωθεί σημαντικά. Οι πιο συνήθεις αιτίες των λιμών εντοπίζονται σε ακραία και παρατεταμένα καιρικά φαινόμενα, όπως η ξηρασία ή οι έντονες βροχοπτώσεις. Δεν είναι όμως λίγες οι φορές που κυβερνητικές πολιτικές όπως οι πόλεμοι, αλλά και εκείνες με οικονομικό χαρακτήρα έχουν σταθεί βαρύνουσας σημασίας στην ένταση της φτώχειας και της ακραίας πείνας (Tolossa, 2010).

2.4 Παράγοντες έξαρσης του επισιτιστικού ζητήματος

Αναζητώντας τους λόγους για τους οποίους το ζήτημα της πείνας έχει παρουσιάσει αυξημένα επίπεδα τα τελευταία χρόνια, αναφέρουμε τα κάτωθι. Τόσο η παγκόσμια οικονομική επιβράδυνση, όσο και η παγκόσμια οικονομική ύφεση που προέκυψαν έπειτα από την παγκόσμια οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2008, ενίσχυσαν σημαντικά την υποβάθμιση των κοινωνικών συνθηκών διαβίωσης. Κατά αυτόν τον τρόπο ο υποσιτισμός εντάθηκε. Οι διαρθρωτικές ανισοροπίες μεταξύ των κρατών και η έλλειψη στοχευμένων και αποτελεσματικών πολιτικών συνδυάστηκαν με ακραία καιρικά φαινόμενα ως αποτέλεσμα της κλιματικής αλλαγής. Η μεταβαλλόμενη κλιματική αλλαγή και η ραγδαία διάδοση ασθενειών συνέβαλαν στην ενίσχυση της φτώχειας και του υποσιτισμού (FAO, 2009).

Η ανισότητα στην κατανομή του πλούτου και του εισοδήματος, που επιδεινώθηκε από την έλλειψη ή την περιορισμένη ύπαρξη πολιτικών πρόνοιας προς τα ασθενέστερα κράτη, δυσχέρανε ακόμη περισσότερο την πρόσβαση σε διατροφικά προϊόντα. Σχεδόν το ένα δέκατο του πληθυσμού παγκοσμίως εξακολουθεί να ζει με 1,90 δολάριο την ημέρα, ενώ η Υποσαχάρια Αφρική και η Νότια Ασία είναι οι περιοχές που βρίσκονται στην πιο δυσμενή θέση (Research Institute (IFPRI), 2017).

Παράλληλα με τα ανωτέρω, τα υψηλά ποσοστά εξάρτησης από τις εισαγωγές και τις εξαγωγές κατέστησαν αρκετά κράτη πιο εκτεθειμένα σε διακυμάνσεις της οικονομίας. Σε κράτη με οικονομίες χαμηλού εισοδήματος, το χρέος διογκώθηκε σε επίπεδα που υπερέβησαν κατά πολύ το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν τους, απομακρύνοντας ολοένα και περισσότερο τις προοπτικές ανάπτυξης (*Commodity Dependence, Growth and Human Development. Background Document to the Commodities and Development Report 2017, 2017*).

Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε μία ακόμη σημαντική παράμετρο. Σε παγκόσμια κλίμακα, η θεσμική σταθερότητα είναι απαραίτητη για μια ποιοτική ζωή και μια βιώσιμη ανάπτυξη. Εντούτοις, παρατηρούμε ότι βάλλεται από πολλούς κινδύνους. Περιστατικά παρατεταμένης βίας, ένοπλες συγκρούσεις, πολιτική αστάθεια είναι κάποιοι από τους κύριους παράγοντες που επηρεάζουν τη θεσμική σταθερότητα. Μάλιστα, μία εκ των συνεπειών των ακραίων πολιτικών καταστάσεων είναι ο μαζικός εκτοπισμός. Στο διάστημα μεταξύ του 2010 και του 2017, ο αριθμός των εκτοπισμένων ανθρώπων αυξήθηκε κατά 70% και έφτασε τα 70,8 εκατομμύρια, οι περισσότεροι από τους οποίους προέρχονταν από τα αναπτυσσόμενα κράτη (*World Food Program USA, 2017*).

3 Επισιτιστική κρίση του 2008 και πιθανά αίτια

3.1 Έναρξη

Την περίοδο από το 2007 ως και τα μέσα του 2008, οι τιμές των διατροφικών προϊόντων αυξήθηκαν παγκοσμίως με δραματικούς ρυθμούς. Το φαινόμενο αυτό προκάλεσε κρίση σε παγκόσμιο επίπεδο. Γρήγορα ακολούθησε τριγμός στην πολιτική και την οικονομία, καθώς και κοινωνικές αντιδράσεις στα αναπτυσσόμενα, αλλά και τα ανεπτυγμένα κράτη. Αξιοσημείωτο στοιχείο της έρευνας αποτελεί το γεγονός ότι η κρίση τροφής δεν προέκυψε αποκλειστικά λόγω της κρίσης χρέους. Αντιθέτως, πρόκειται για ένα φαινόμενο που προετοιμαζόταν ήδη από το 2005. Την περίοδο όμως του 2008 εντάθηκε (Mittal, 2009).

Ειδικότερα, ήδη από το 2007 οι εισαγωγές τροφίμων σκαρφάλωσαν σε ποσοστό 25% για τα αναπτυσσόμενα κράτη. Το κόστος του σιταριού διπλασιάστηκε από το Φεβρουάριο του 2007 για διάστημα ενός έτους, φτάνοντας το υψηλό ρεκόρ άνω των 10 δολαρίων το βαρέλι (μονάδα μέτρησης). Αντιστοίχως, οι τιμές του ρυζιού άγγιξαν τα υψηλότερα επίπεδα της τελευταίας δεκαετίας. Σε αρκετά κράτη, η πρόσβαση στο γάλα και το κρέας έγινε δυσμενέστερη, αφού το κόστος τους υπερδιπλασιάστηκε. Τον τελευταίο μήνα του 2007 η τιμή της σόγιας σκαρφάλωσε στα υψηλότερα επίπεδα των τελευταίων τριάντα τεσσάρων ετών. Σε παρόμοια επίπεδα κινήθηκε και το κόστος στον αραβόσιτο (Brookes, 2007).

Ομάδα ερευνητών του Ινστιτούτου Εξωτερικής Ανάπτυξης επεσήμανε ότι το εν λόγω ζήτημα επρόκειτο να ενταθεί από μια ενδεχόμενη μείωση της παγκόσμιας επισιτιστικής βοήθειας (Overseas Development Institute, 2008). Το επιχείρημα της ομάδας αυτής εντοπίζεται στο ότι τα προγράμματα επισιτισμού διαμορφώνονται βάσει του αρχικού τους προϋπολογισμού και δεν περιλαμβάνουν το μέγεθος των τρεχουσών αναγκών. Η άνοδος των τιμών των διατροφικών προϊόντων έδειξε ότι το Παγκόσμιο Πρόγραμμα Τροφίμων δεν κατάφερε να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των μελών του κατά το ξέσπασμα της κρίσης (World Food Programme, 2009).

Με σκοπό τη διασφάλιση ότι τα προϊόντα διατροφής θα παρέχονταν στον εγχώριο πληθυσμό παραγωγής τους και για να καταπολεμηθεί ο δραματικός πληθωρισμός, τα κυρίαρχα κράτη στην παραγωγή ρυζιού, για παράδειγμα η Κίνα, η Βραζιλία και η Ινδία προχώρησαν στην επιβολή αποκλεισμών στην εξαγωγή του ρυζιού (*Food Outlook Global Market Analysis*, 2008). Παρομοίως, αρκετά άλλα κράτη είτε επέβαλαν δασμολογικές πολιτικές, είτε απαγόρευσαν τις εξαγωγές σίτου και άλλων προϊόντων, σκαρφαλώνοντας με ιλιγγιώδεις ρυθμούς την τελική τιμή για εκείνα που τελικώς εισήγαγαν. Παράλληλα, προσπαθούσαν να απομονώσουν τις εσωτερικές τους αγορές από την παγκόσμια οικονομία (Anderson κ.ά., 2010).

Έπειτα από την αύξηση των τιμών των προϊόντων κατά το πρώτο εξάμηνο του 2008, την περίοδο της ύφεσης οι τιμές έπεσαν κατακόρυφα. Εν συνεχεία, κατά το διάστημα 2009 - 2010 παρουσίασαν εκ νέου άνοδο, με κορύφωση κατά το 2011-2012. Αργότερα, το κοστολόγιο σημείωσε πτωτική πορεία, καταγράφοντας χαμηλά επίπεδα την άνοιξη του 2016. Ο Οργανισμός Τροφής και Γεωργίας μάλιστα, κατέγραψε στο δείκτη τιμών τροφίμων ενδείξεις τόσο χαμηλές όσο εμφανίζονταν σε προ κρίσης επίπεδα το 2006. Μέτρηση που διενεργήθηκε το Μάιο του 2017 έδειξε ότι παρά την αύξηση των τιμών, δεν προκλήθηκε νέα επισιτιστική κρίση.

3.2 Αίτια

Τα πρώτα αίτια της αύξησης των τιμών κατά τα τέλη του 2006 εντοπίζονται σε ξηρασίες στις καλλιέργειες σίτου, καθώς και σε αύξηση της τιμής του πετρελαίου. Ως επακόλουθο της αύξησης αυτής ήταν μια γενικότερη άνοδος των τιμών στα λιπάσματα, τη μεταφορά των διατροφικών προϊόντων και την αγροτική παραγωγή. Τα βαθύτερα αίτια του προβλήματος αυτού ενδεχομένως να εντοπίζονται στη ραγδαία χρήση βιοκαυσίμων στα ανεπτυγμένα κράτη και την αυξημένη ζήτηση μιας πιο ποικίλης διατροφής της διευρυμένης μεσαίας τάξης των πληθυσμών της Ασίας (Chakraborty, 2008). Ο Οργανισμός Τροφής και Γεωργίας εντούτοις άφησε αιχμές αναφορικά με τη δράση των αμοιβαίων κεφαλαίων αντιστάθμισης κινδύνου που κερδοσκοπούσαν για τις τιμές οι οποίες οδήγησαν στην ραγδαία άνοδο των τιμών. Αυτές οι μεταβλητές, παράλληλα με τη μείωση των εφοδίων σε παγκόσμιο επίπεδο συνέτειναν τελικώς στη ραγδαία και κατακόρυφη άνοδο του κόστους των διατροφικών προϊόντων (Allen, 2010).

3.2.1 Αύξηση των τιμών των διατροφικών προϊόντων

Πιο συγκεκριμένα το διάστημα 2006-2008 το κόστος του ρυζιού αυξήθηκε 217%, του σιταριού 136%, του καλαμποκιού 125% και της σόγιας 107%. Στα μέσα της άνοιξης του 2008 η αξία του ρυζιού άγγιξε τα 24 σεντς ΗΠΑ, καταφέροντας υπερδιπλασιασμό σε διάστημα επτά μηνών ('The cost of food: Facts and figures', 2008).

Μερικοί μελετητές δήλωσαν πως η διατροφική κρίση προήλθε από τη ραγδαία εξάπλωση του παγκόσμιου πληθυσμού, εντούτοις αρκετοί επεσήμαναν ότι η ταχύτητα με την οποία αυξάνεται ο παγκόσμιος πληθυσμός είχε επιβραδύνει σημαντικά από την περίοδο του 1980 και η επάρκεια των σιτηρών εξακολουθούσε να υπερκαλύπτει τις ανάγκες του πληθυσμού (Chand, 2008).

3.2.2 Μεταβολή των διατροφικών συνηθειών

Το 2008 ο διευθυντής του Διεθνούς Ινστιτούτου Έρευνας για την Πολιτική Τροφίμων, Joachim von Braun, ανέφερε ότι η διαφοροποίηση διατροφικών συνηθειών των νέων ευημερούντων κρατών αποτέλεσε το σημαντικότερο αίτιο που επηρέασε την κατακόρυφη άνοδο των ειδών διατροφής. Ειδικότερα, στις περιοχές του ανεπτυγμένου και του αναπτυσσόμενου κόσμου που παρατηρήθηκε η υψηλότερη διατροφική κατανάλωση ήταν κατά κύριο λόγο σε επεξεργασμένα τρόφιμα. Το 2006 η συνολική αύξηση της κατανάλωσης των σιτηρών ανήλθε σε 3%, σε αντίθεση με το διάστημα 2000-2006 που ήταν κατά μέσο όρο 2% ετησίως. Αφορούσε σε χρήση για ζωοτροφές και βιοκαύσιμα παρά σε διατροφικά προϊόντα (von Braun, 2008).

Δίνοντας ένα παράδειγμα, για την παραγωγή ενός κιλού μοσχαριού απαιτούνται επτά κιλά σιτηρών ζωοτροφών. Σχετικές μελέτες λοιπόν κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η χρήση σιτηρών σε βιομηχανικά τρόφιμα, ζωοτροφές και τρόφιμα υψηλής έντασης συντέινει σημαντικά στην άνοδο του κόστους των σιτηρών. Ακόμα, η αυξημένη ζήτηση σε κρέας, ως αποτέλεσμα διατροφικών προτιμήσεων, φάνηκε να ενισχύει την ενεργειακή κατανάλωση, λόγω της υψηλότερης απαιτούμενης ενεργειακής έντασης της κατηγορίας του κρέατος. Συγκεκριμένα, ένα κιλό κρέας απαιτεί κατά προσέγγιση δεκαεννέα φορές περισσότερη ενέργεια για την παραγωγή του σε αντίθεση με την παραγωγή ενός κιλού μήλου (Sheron κ.ά., 2016).

Παρά το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των Ασιατικών κρατών παρέμενε αγροτικό και πτωχό, εντούτοις η ανάδυση των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων στην περιοχή αναφοράς παρουσίασε ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Χαρακτηριστικά στην Ινδία, τη δεκαετία του 1990 τα στρώματα αυτά παρουσίασαν άνοδο 9,7% και στην Κίνα 8,6 %. Μέχρι το 2007 μάλιστα, ο δείκτης ανάπτυξης πλησίασε το 30% στην πρώτη και 70% στη δεύτερη περίπτωση. Ακόμη, η βελτίωση της ασιατικής ευημερίας έφερε μια επιπρόσθετη διαφοροποίηση στην καθημερινότητα και τις διατροφικές επιλογές. Πρόκειται για τη ζήτηση για πιο διευρυμένη ποικιλία στο τραπέζι, οδηγώντας σε έντονο ανταγωνισμό με τη Δύση για αγροτικούς πόρους που ήταν ήδη τεταμένοι. Η ζήτηση αυτή επέτεινε τη δραματική αύξηση των τιμών των απαιτούμενων ενεργειακών προϊόντων, για παράδειγμα του πετρελαίου (Fukase & Martin, 2020).

Ένα ακόμα σημείο που προέκυψε από την ακμάζουσα ευημερία στην Ασία ήταν η αδυναμία του πτωχού πληθυσμού να ανταπεξέλθει στην επισιτιστική κρίση. Αναγκάστηκε έτσι να μειώσει τη διατροφική κατανάλωση μόλις παρατηρήθηκε η αύξηση του κόστους των τροφίμων. Πρόκειται για τον περιορισμό ενός μηχανισμού απορρόφησης κραδασμών στη διακύμανση των τιμών. Επεξηγηματικά, περιορίστηκε η δυνατότητα για ελαστικότητα στις

τιμές, προκαλώντας κατακόρυφη άνοδο του κόστους των διατροφικών προϊόντων κατά τη διάρκεια ορισμένων ελλείψεων. Παρότι για την Κίνα έχει συχνά γίνει λόγος ότι είναι μία από τις κυριότερες μεταβλητές της ανόδου των τιμών των διατροφικών προϊόντων, εντούτοις η ίδια έχει καταφέρει ως επί το πλείστον να ανταπεξέλθει στις εγχώριες ανάγκες ειδών διατροφής, φτάνοντας μάλιστα στο σημείο να μετατρέψει σε εξαγωγές τα πλεονάσματά της (Ely κ.ά., 2016).

3.2.3 Άνοδος των τιμών στα λιπάσματα

Με εναρκτήριο έτος το 2007 το κοστολόγιο των λιπασμάτων παρουσίασε κατακόρυφη αύξηση με αποκορύφωμα τους θερινούς μήνες του 2008. Οι τιμές σημείωσαν άνοδο έως και τρεις φορές για χημικά προϊόντα απαραίτητα για την παραγωγή φωσφορικών λιπασμάτων ενώ έπεσαν με τον ίδιο δραματικό ρυθμό προς τα τέλη του έτους. Σε άλλα προϊόντα το κόστος διπλασιάστηκε μέσα σε έξι μήνες μέχρι τον Απρίλιο του 2008. Ένα από τα αίτια για τις εν λόγω αυξήσεις των τιμών εντοπίστηκε στη μεταβολή της τιμής του πετρελαίου, αφού το τελευταίο είναι θεμελιώδες για την παραγωγή των λιπασμάτων (Gnutzmann & Spiewanowski, 2014). Τα συστατικά στοιχεία των λιπασμάτων, όπως το υδροξείδιο του καλίου, αλλιώς ποτάσα, ανήλθαν κοστολογικώς, καθώς η αυξημένη παραγωγή βασικών προϊόντων επέτεινε τη ζήτηση (Komarek κ.ά., 2017).

Στην ετήσια έκθεση του Ιδρύματος Ερευνών Τροφίμων και Αγροτικής Πολιτικής για το 2011 γίνεται μια ιδιαίτερα σημαντική αναφορά. Πρόκειται για τα αίτια του παγκόσμιου επισιτιστικού ζητήματος το 2008 που ομοιάζαν με εκείνα της αντίστοιχης κρίσης της περιόδου 1972-1974. Επιχείρημα της θέσης αυτής αποτέλεσε η ακραία μεταβολή της τιμής του πετρελαίου και της ενέργειας ως οι κύριοι παράγοντες. Συμπληρωματικά με αυτούς κατατάσσονται το σοκ στη ζήτηση σιτηρών από βιοκαύσιμα, η δυσμένεια της παγκόσμιας οικονομίας, καθώς και περιβαλλοντικές συνθήκες. Σημειώνουμε εδώ πως το Ίδρυμα Ερευνών Τροφίμων και Αγροτικής Πολιτικής δήλωσε ότι τέτοιου είδους συνθήκες είναι πιθανό να επαναληφθούν στο μέλλον με ακόμη πιο οδυνηρές συνέπειες (Research Institute (IFPRI), 2012).

Στο παρελθόν, τα κράτη είχαν την τάση να διατηρούν μεγαλύτερα αποθέματα τροφίμων. Πλέον, λόγω της τεχνολογικής προόδου στην παραγωγή και της διευκόλυνσης στις εισαγωγές, έχει περιοριστεί η τάση για υψηλά αποθέματα. Έτσι, στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής στις αρχές του 2008 τα αποθέματα σιτηρών είχαν αγγίξει τα χαμηλότερα επίπεδα των τελευταίων εξήντα ετών, κρούοντας τον κώδωνα του κινδύνου (Lassa κ.ά., 2019).

3.2.4 Η οικονομική κρίση

Η οικονομική κρίση του 2008 συνέτεινε στην όξυνση του επισιτιστικού ζητήματος. Πιο συγκεκριμένα, οι αποσταθεροποιητικές κινήσεις, καθώς και ο ευέλικτος δανεισμός και η διευρυμένη κερδοσκοπία στα ακίνητα επέφεραν κρίση στις αρχές του 2008 με συνέπεια τη μείωση των επενδύσεων στα τρόφιμα (Brinkman κ.ά., 2010).

Ορισμένοι μελετητές, μεταξύ αυτών και ο Martin Khor, εκτελεστικός διευθυντής του Δικτύου του Τρίτου Κόσμου, επεσήμαναν ότι πολλά από τα αναπτυσσόμενα κράτη μετατοπίστηκαν από αυτάρκειες οικονομίες τροφίμων σε δίκτυο εισαγωγών τροφίμων την περίοδο 1970-1980, όπου το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Συμφωνία του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου σχετικά με τη Γεωργία παρείχαν κατευθυντήριες γραμμές ελεύθερης αγοράς της οικονομίας προς τα χρεοκοπημένα κράτη (Khor, 2009). Στο άνοιγμα των αναπτυσσόμενων κρατών σε ανεπτυγμένες παγκόσμιες εισαγωγές τροφίμων που επιδοούνταν από τις δυτικές κυβερνήσεις, τα αναπτυσσόμενα κράτη μπορούσαν τελικώς να δεσμευτούν από την εισαγωγή προϊόντων διατροφής, εάν δεν κατάφερναν να ενισχύσουν τις εγχώριες καλλιέργειες.

Καθώς τα προηγμένα κράτη ωθούσαν τα αναπτυσσόμενα να καταργήσουν τις πολιτικές εγχώριας επιδότησης, με σκοπό να απελευθερωθεί το εμπόριο, τα ίδια αντιθέτως δεν απομακρύνονταν από αυτές. Επί παραδείγματι το 2008 στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι κυβερνητικές επιδοτήσεις προωθούσαν τη βιομηχανία των βιοκαυσίμων και όχι των τροφίμων (Naudé, 2009).

3.2.5 Τα βιοκαύσιμα

Ένας ακόμη σημαντικός παράγοντας που συνετέλεσε στην άνοδο των τιμών ήταν η μετατόπιση των καλλιεργειών από τρόφιμα σε βιοκαύσιμα πρώτης γενιάς από καλαμπόκι. Μελέτες κατέδειξαν ότι έως και εκατό εκατομμύρια τόνοι σιτηρών σε ετήσια βάση ανακατευθύνονταν σε καύσιμα έναντι τροφίμων. Το 2007 η παραγωγή σιτηρών σε παγκόσμιο επίπεδο ξεπερνούσε τις δύο χιλιάδες εκατομμύρια τόνους. Καθώς μεγαλύτερα τμήματα των καλλιεργειών παραχωρούνταν πλέον στην παραγωγή καυσίμων, τελικώς οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις και οι πόροι που διατίθεντο για την παραγωγή ειδών διατροφής περιορίστηκαν αισθητά (Tenenbaum, 2008).

Συνέπεια της ανωτέρω κατάστασης ήταν η περιορισμένη πρόσβαση σε διατροφικά προϊόντα, ιδιαίτερα στα αναπτυσσόμενα κράτη όπου τα επιδόματα για την αγορά τροφίμων από μια οικογένεια ήταν ελάχιστα. Η νέα αυτή κρίση συνέτεινε ακόμη περισσότερο στη διχοτόμηση των κρατών σε ευημερούντα και πτωχά, αφού το γέμισμα της δεξαμενής ενός αυτοκινήτου

με βιοκαύσιμα, ισοδυναμούσε με τόσο καλαμπόκι όσο κατανάλωνε ένας Αφρικανός πολίτης σε ένα έτος (Graham-Rowe, 2011).

Η περίπτωση της Βραζιλίας, ως η δεύτερη μεγαλύτερη παραγωγός αιθανόλης παγκοσμίως έπειτα από τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, λογίζεται μέχρι και σήμερα ότι κατέχει την πρώτη οικονομία βιοκαυσίμων με όρους βιωσιμότητας. Η κυβέρνησή της μάλιστα υποστήριξε ότι η παραγωγή αιθανόλης με εγχώριο ζαχαροκάλαμο δε συνέβαλε στην κρίση τροφής του 2008. Έγγραφο της Παγκόσμιας Τράπεζας που δημοσιεύθηκε τον Ιούνιο του 2013 επιβεβαίωσε την ανωτέρω θέση, καταλήγοντας ότι «η ώθηση για την παραγωγή βιοκαυσίμων στη Δύση ήταν το κυριότερο αίτιο της ξαφνικής ανόδου των τιμών των τροφίμων παγκοσμίως». Ακόμη, υποστηρίχθηκε πως «η αιθανόλη από ζάχαρη με προέλευση τη Βραζιλία δε συνέτεινε στην άνοδο των τιμών των τροφίμων» (de Gorter κ.ά., 2013).

Το καλοκαίρι του 2008 η Oxfam δημοσίευσε μια έκθεση με την οποία εναντιωνόταν στις πολιτικές καυσίμων των ευημερούντων κρατών. Υπογράμμισε μάλιστα ότι η αιθανόλη από ζαχαροκάλαμο της Βραζιλίας δεν αποτελούσε την πιο βιώσιμη λύση, αλλά ήταν η προτιμότερη στην κατηγορία της συγκριτικά με τις υπόλοιπες. Στην έκθεση καταγράφηκαν ζητήματα και πιθανοί κίνδυνοι, εφιστώντας την προσοχή της κυβέρνησης της Βραζιλίας στην αποφυγή κινδύνων για τη βιωσιμότητά της. Η Oxfam σημείωσε επιπλέον ότι τα ευημερούντα κράτη δαπάνησαν έως και δεκαπέντε δισεκατομμύρια δολάρια κατά το 2007 για την υποστήριξη συγκεκριμένων βιοκαυσίμων ενώ μπλόκαραν την πιο φθηνή αιθανόλη της Βραζιλίας, που ήταν λιγότερο κοστοβόρα για την παγκόσμια επισιτιστική κρίση (Oxfam Briefing Paper, 2008).

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η καγκελάρια της Γερμανίας, Άνγκελα Μέρκελ, υποστήριξε ότι η αύξηση του κόστους των διατροφικών προϊόντων ήταν αποτέλεσμα των κακών γεωργικών πολιτικών, καθώς και των μεταβαλλόμενων διατροφικών συνηθειών στα αναπτυσσόμενα κράτη και όχι των βιοκαυσίμων (Heller κ.ά., 2008). Τον Απρίλιο του 2008 ο Αμερικανός πρόεδρος Τζωρτζ Μπους σε συνέντευξη Τύπου δήλωσε ότι «το 85% του κόστους των ειδών διατροφής της παγκόσμιας αγοράς επηρεάζεται από περιβαλλοντικούς παράγοντες, την εκτεταμένη ζήτηση και την ενεργειακή τιμολόγηση», τονίζοντας μάλιστα πως «το 15% προκαλείται από την αιθανόλη» (Press Conference by the President, 2008). Η Παγκόσμια Τράπεζα τον Ιούλιο του 2008, τέλος, σε σχετική έκθεση που δημοσίευσε σημείωσε ότι η άνοδος της τιμής των τροφίμων που προήλθε από βιοκαύσιμα ανήλθε σε 75% (Mitchel, 2008).

Από τον Ιούνιο του 2008, όπου οι τιμές του καλαμποκιού έφτασαν σε εξαιρετικά υψηλά σημεία, παρουσίασαν πτωτική πορεία κατά 50% έως τον Οκτώβριο του ίδιου έτους. Παρόμοιες διακυμάνσεις εντοπίστηκαν και σε άλλα βασικά είδη, όπως το πετρέλαιο. Ενώ η

χρήση καλαμποκιού για την παραγωγή αιθανόλης προχώρησε με τους ίδιους ρυθμούς, αρκετοί μελετητές υποστήριξαν ότι η πρακτική αυτή έδειξε πως η εκτεταμένη ζήτηση καλαμποκιού για την παραγωγή αιθανόλης ήταν λανθασμένη (Condon κ.ά., 2015).

Εναλλακτικά προτάθηκαν τα βιοκαύσιμα δεύτερης και τρίτης γενιάς ως πιο βιώσιμη επιλογή. Για παράδειγμα, η κυτταρική αιθανόλη και τα καύσιμα από άγλη ενδέχεται μελλοντικά να συνεισφέρουν στην ομαλότερη διαδικασία καλλιέργειας ειδών διατροφής, επειδή έχουν τη δυνατότητα να παραχθούν σε άγονη γη που δεν είναι κατάλληλη για να καλλιεργηθούν τρόφιμα. Αυτά τα είδη βιοκαυσίμων εντούτοις, χρήζουν εκτεταμένης μελέτης γεωργικών μεθόδων, καθώς και τεχνολογία διύλισης. Σε αντίθεση με τα ανωτέρω, η αιθανόλη που παράγεται από το καλαμπόκι αξιοποιεί δοκιμασμένη τεχνολογική προσέγγιση και η καλλιέργεια καλαμποκιού δύναται να μετατραπεί σε σύντομο χρονικό διάστημα από καλλιέργεια τροφίμων σε καυσίμων (Lee & Lavoie, 2013).

Η Παγκόσμια Τράπεζα ανέφερε τις επιπτώσεις των ανανεώσιμων καυσίμων ως πρωταρχικό παράγοντα για τις υψηλές τιμές των διατροφικών προϊόντων (Mitchel, 2008). Ο Οργανισμός Τροφής και Γεωργίας σημείωσε ότι σε παγκόσμιο επίπεδο η αξιοποίηση γης για γεωργικούς σκοπούς ξεκίνησε να παρουσιάζει μείωση ήδη από τη δεκαετία του 1980. Οι επιδοτήσεις προς μη δυτικά κράτη είχαν πτωτική πορεία από το 2004, αφήνοντας την προσφορά εκτεθειμένη όταν οι Ηνωμένες Πολιτείες άρχισαν τη μετατροπή γεωργικών προϊόντων σε βιοκαύσιμα (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2017). Όπως σημείωσε το Υπουργείο Γεωργίας των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, οι εισαγωγές παγκοσμίως και η διάθεση σιτηρών μειώθηκαν, η κατανάλωση στις Η.Π.Α. περιορίστηκε αισθητά ενώ η σιτοπαραγωγή παγκοσμίως είδε χαμηλά ποσοστά για τη διετία 2006-2008 (Mittal, 2009).

Επιπροσθέτως, στις Η.Π.Α. η κρατική πολιτική επιδοτήσεων παραγωγής αιθανόλης, ώθησε μεγάλο μέρος του αγροτικού πληθυσμού να στραφεί προς την παραγωγή ανανεώσιμων καυσίμων. Το καλαμπόκι αποτέλεσε την κυριότερη καλλιέργεια για την παραγωγή αιθανόλης, κατατάσσοντας τις Η.Π.Α. στην πρώτη θέση παραγωγής. Επακόλουθο των επιδοτήσεων ήταν ότι σε ποσοστό 23% οι καλλιέργειες καλαμποκιού χρησιμοποιούνταν για παραγωγή αιθανόλης το διάστημα 2006-2007, σε αντίθεση με το προηγούμενο έτος που βρισκόταν στο 6%. Οι προβλέψεις για την επόμενη χρονιά ανέρχονταν σε 81 εκατομμύρια τόνους αραβόσιτου για την παραγωγή αιθανόλης, δηλαδή 37%. Αυτό όχι μόνο περιορίσε την καλλιέργεια σιτηρών προς διατροφική κατανάλωση, αλλά απομάκρυνε την αξιοποίηση αγροτικών καλλιεργειών από την παραγωγή τροφίμων (Goldman, 2008).

Εντούτοις, σε ερευνητικό έγγραφο εργασίας που δημοσιεύθηκε το καλοκαίρι του 2008 η Παγκόσμια Τράπεζα υποστήριξε πως τα βιοκαύσιμα αύξησαν το κόστος των τροφίμων 70-75% (Mitchel, 2008). Στη μελέτη διατυπώθηκε ότι οι υψηλές τιμές του πετρελαίου και η

αποδυναμωμένη οικονομία συνετέλεσαν σε ένα ποσοστό 25-30% της ανόδου των τιμών. Η Παγκόσμια Τράπεζα, που αναφερόταν σε διάστημα πέντε ετών, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η άνοδος της παγκόσμιας κατανάλωσης σιτηρών και η ξηρασία είχαν περιορισμένο αντίκτυπο στις αυξήσεις των τιμών. Αντιθέτως, επέμεινε στο ότι η μετατόπιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής προς την παραγωγή και κατανάλωση βιοκαυσίμων είχε τη μεγαλύτερη επίδραση στα αποθέματα και τις τιμές των τροφίμων.

Πιο συγκεκριμένα, η αύξηση της παραγωγής βιοκαυσίμων στις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρωπαϊκή Ένωση ενισχύθηκε από πολιτικές επιδοτήσεων στο εσωτερικό και δασμών στις εισαγωγές. Η έρευνα εκτίμησε πως οι μετατοπίσεις στις τιμές θα είχαν χαμηλότερη ένταση, εάν δεν είχαν ληφθεί οι ανωτέρω πολιτικές. Η εν λόγω έρευνα υπογράμμισε επίσης ότι η αιθανόλη της Βραζιλίας από ζαχαροκάλαμο δεν ενίσχυσε το κόστος της ζάχαρης, προτείνοντας παράλληλα την άρση των δασμολογικών πολιτικών στην εισαγωγή αιθανόλης από τη Δύση, ώστε να δοθεί η δυνατότητα σε αποδοτικότερους παραγωγούς για παράδειγμα στη Βραζιλία και σε άλλα αναπτυσσόμενα κράτη να παράγουν εξαγωγίμη κερδοφόρα αιθανόλη (Mitchel, 2008).

Η έκθεση οικονομικής αξιολόγησης που δημοσιεύθηκε το 2009 από τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ασφάλειας φάνηκε να αντιτάσσεται σε εκείνη που είχε εκδώσει η Παγκόσμια Τράπεζα αναφορικά με τις συνέπειες των πολιτικών επιδότησης και των δασμών στην επισιτιστική ασφάλεια (OECD & FAO, 2009). Εντούτοις, σημείωσε πως η επιρροή των βιοκαυσίμων στη μεταβολή των τιμών των τροφίμων ήταν υπαρκτή, αλλά πιο ήπια από εκείνη της αναφοράς της Παγκόσμιας Τράπεζας. Η μελέτη του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ασφάλειας ήταν επίσης αιχμηρή αναφορικά με τον ελάχιστο περιορισμό των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου των βιοκαυσίμων του δυτικού κόσμου.

Κατέληξε δηλαδή στη θέση ότι οι πολιτικές προώθησης των συγκεκριμένων καυσίμων κατά το 2009 θα μείωναν τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου από τα καύσιμα που αξιοποιούνται για τις μεταφορές έως και 0,8% σε διάστημα έξι ετών. Επιπλέον τούτου, η αιθανόλη της Βραζιλίας περιόριζε τις εκπομπές αερίων 80% συγκριτικά με άλλα καύσιμα. Τέλος, η εν λόγω αξιολόγηση κάλεσε τις κυβερνήσεις να λάβουν πιο απελευθερωτικές πολιτικές σε βιοκαύσιμα και πρώτες ύλες για τη βελτίωση της αποδοτικότητας με την ταυτόχρονη μείωση του κόστους.

3.2.6 Κυβερνητικές πολιτικές

Ακολούθως, οφείλουμε να αναφέρουμε τις κυριότερες αγροτικές πολιτικές που ελήφθησαν και συνέτειναν στην ενίσχυση του επισιτιστικού προβλήματος. Σύμφωνα με άρθρο της

εφημερίδας 'New York Times', στις 9 Απριλίου του 2008 η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών έδωσε κίνητρα στους αγροτικούς παραγωγούς να εγκαταλείψουν τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις τους σε ένα πρόγραμμα αγρανάπαυσης (Streitfeld, 2008). Αυτή η πολιτική είχε ως αποτέλεσμα τη συγκέντρωση 36.800.000 στρεμμάτων, τα οποία τέθηκαν σε αδράνεια το 2008. Ειδικότερα, επρόκειτο για το 8% των καλλιεργειών των Ηνωμένων Πολιτειών.

Σε ένα ακόμη άρθρο των 'New York Times' δόθηκε μια σαφής παρουσίαση των επιπτώσεων των δυσμενών αγροτικών πολιτικών. Έτσι, οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής παρείχαν επιδότηση 51 λεπτά του δολαρίου για κάθε ένα γαλόνι σε προϊόντα αιθανόλης και ταυτόχρονα επέβαλαν δασμό 54 λεπτά ανά γαλόνι στα αντίστοιχα εισαγόμενα. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το μεγαλύτερο ποσοστό των κρατών μελών απήλλαξε τα βιοκαύσιμα από ορισμένους φόρους αερίου και επέβαλε ένα μέσο δασμό ίσο με πάνω από 70 λεπτά το γαλόνι εισαγόμενης αιθανόλης. Γίνεται αντιληπτό ότι τα επιχειρήματα περιορισμού αυτών των παρεμβάσεων ενισχύονται, καθώς οι επιπτώσεις της χρήσης τέτοιου είδους καυσίμων έχουν καταστροφικές συνέπειες για το περιβάλλον. Στην καλύτερη περίπτωση, η αιθανόλη παραγόμενη από καλαμπόκι προσφέρει μόνο μια μικρή μείωση εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου συγκριτικά με τη βενζίνη. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας προειδοποίησε για εξαιρετικά οδυνηρές επιπτώσεις αν οι καλλιέργειες επεκτεινόταν σε δασικές εκτάσεις και λιβάδια. Η ραγδαία αύξηση των τιμών των τροφίμων λοιπόν, προέβαλε ένα εξαιρετικά ισχυρό αντεπιχείρημα έναντι των προτιμησιακών πολιτικών της αιθανόλης ('The World Food Crisis', 2008).

Μακροπρόθεσμα, η γεωργική παραγωγή παρουσίασε την ανάγκη αύξησής της στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Πιο συγκεκριμένα, ο τέως πρόεδρος της Παγκόσμιας Τράπεζας, Robert B. Zoellick, σε σχετική αναφορά του τον Απρίλιο του 2008, πρότεινε ότι τα ευημερούντα κράτη θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στη χρηματοδότηση μιας «πράσινης επανάστασης». Το σχέδιο αυτό θα είχε ως στόχο την αύξηση της παραγωγικότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, καθώς και την άνοδο των αποδόσεων των καλλιεργειών στην Αφρική (The World Bank, 2008). Το φαινόμενο εντούτοις της αύξησης των τιμών των τροφίμων απαιτούσε από τα ανεπτυγμένα κράτη να παράσχουν πιο άμεση βοήθεια. Μάλιστα, το Μάρτιο του 2008, το Παγκόσμιο Πρόγραμμα Τροφίμων ανακοίνωσε ότι το αυξανόμενο κόστος για τα σιτηρά αντικατοπτρίστηκε σε περισσότερα από 500 εκατομμύρια δολάρια του προϋπολογισμού του για τη βοήθεια εκατομμυρίων θυμάτων πείνας παγκοσμίως (Sheeran, 2008).

Ήδη από το Φεβρουάριο του 2008 η Διεθνής Οργάνωση Τροφίμων και Γεωργίας είχε κρούσει τον κώδωνα του κινδύνου αναφορικά με τις δυσοίωνες προβλέψεις της μη πτώσης των τιμών των διατροφικών προϊόντων και των επακόλουθων συνεπειών αυτής. Συγκεκριμένα, μεταξύ

άλλων, είχε αναφερθεί στο απόθεμα των δημητριακών, προειδοποιώντας ότι επρόκειτο να φτάσει στα χαμηλότερα επίπεδα που είχαν παρουσιαστεί από το 1982 (FAO, 2008).

Επιπροσθέτως, σε αναφορά του το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο είχε εκτιμήσει ότι η παραγωγή αιθανόλης από καλαμπόκι στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής ήταν υπεύθυνη τουλάχιστον για τη μισή αύξηση της παγκόσμιας ζήτησης καλαμποκιού για κάθε ένα από τα τελευταία τρία χρόνια της κρίσης, δηλαδή για το διάστημα 2006-2008. Το γεγονός αυτό λειτούργησε προς την κατεύθυνση της αύξησης της τιμής του καλαμποκιού (International Monetary Fund, 2008).

Το ζήτημα της επισιτιστικής κρίσης επανέφερε στο προσκήνιο τις αναφορές για άρση των στρεβλών πολιτικών των επιδοτήσεων στα ανεπτυγμένα κράτη. Ο αγροτικός πληθυσμός των κρατών του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης ενισχύθηκε με 280 δισεκατομμύρια δολάρια σε ετήσια βάση. Εντούτοις, σε αντιδιαστολή με την ετήσια αναπτυξιακή βοήθεια των κρατών μελών του Οργανισμού προς τα αναπτυσσόμενα κράτη, παρατηρούμε πως η τελευταία άγγιξε μόλις τα 80 δισεκατομμύρια δολάρια το 2004. Τέλος, η διμερής αναπτυξιακή βοήθεια από μέλη του ΟΟΣΑ στον αγροτικό πληθυσμό των αναπτυσσόμενων κρατών καταγράφηκε σε 3 δισεκατομμύρια δολάρια το 2001. Σε αυτό το σημείο, οι εκτιμήσεις το ΟΟΣΑ έδειξαν ότι η κατάλληλη γεωργική υποστήριξη μπορούσε να συμβάλει στη μείωση των παγκόσμιων τιμών των τροφίμων, εξισορροπώντας τη σχέση προσφοράς και ζήτησης (*The Doha Development Round of trade negotiations: understanding the issues*, χ.χ.).

Οι εν λόγω λοιπόν πολιτικές των γεωργικών επιδοτήσεων οδήγησαν σε υπανάπτυξη στα αναπτυσσόμενα κράτη που διέθεταν αγροτικά χαρακτηριστικά. Παράλληλα, τα επιδοτούμενα τρόφιμα ενέτειναν την υπερκατανάλωση στον αναπτυγμένο κόσμο. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το δεκαετές νομοσχέδιο για τις γεωργικές εκμεταλλεύσεις των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, που προωθήθηκε το 2002 επί κυβέρνησης Τζωρτζ Μπους, ενίσχυσε τις αγροτικές επιδοτήσεις 80%. Τελικώς, λόγω της ρευστότητας των αναμενόμενων τιμών των βασικών προϊόντων, η κυβέρνηση οδηγήθηκε σε ενίσχυση των επιδοτήσεων των καλλιεργειών. Έτσι, το συνολικό κόστος του σχεδίου διαμορφώθηκε στα 190 δισεκατομμύρια δολάρια ('Bush signs \$190 billion farm bill', 2002).

Το 2003, η Ευρωπαϊκή Ένωση αποφάσισε να αναμορφώσει την Κοινή Αγροτική Πολιτική, ορίζοντας ως χρονικό άξονα τα προσεχή δέκα έτη (Gay, 2005). Επιπροσθέτως, ο πρώην διαχειριστής του Αναπτυξιακού Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών, Malloch Brown, πρόβη εκ νέου σε εκκλήσεις για μεταρρύθμιση των γεωργικών επιδοτήσεων, όπως εφαρμόστηκε στην περίπτωση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (United Nations Development Programme, 2005).

3.3 Ανάγκη επισιτιστικής βοήθειας

Θέλοντας, εν συνεχεία, να αναδείξουμε το μέγεθος του επισιτιστικού ζητήματος, παραθέτουμε τα ακόλουθα στοιχεία. Κρίνουμε την εν λόγω αναφορά καίριας σημασίας, καθώς μέσω αυτής πρόκειται να εμπεδωθεί το γενικότερο πλαίσιο κλιμάκωσης της επισιτιστικής κρίσης σε παγκόσμιο επίπεδο. Η περίπτωση λοιπόν της Ιαπωνίας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Λόγω των κανόνων του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, η Ιαπωνία αναγκαζόταν να προβεί σε εισαγωγή περισσότερων από 767.000 τόνων ρυζιού κάθε χρόνο από τις Η.Π.Α. και κράτη της Ασίας (Yang & Blandford, 2011). Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το 2005 παρήγαγε επιπλέον των αναγκών της και συγκεκριμένα έντεκα εκατομμύρια τόνους σε αντίθεση με την προηγούμενη διετία που είχαν καταναλωθεί 8,7 εκατομμύρια τόνοι. Στην Ιαπωνία, βάσει σχετικών κανονισμών εμπορίου, δεν επιτρεπόταν να εξαγεί εκ νέου αυτό το ρύζι σε άλλα κράτη χωρίς την απαραίτητη έγκριση (Timmer, 2008).

Συνέπεια αυτής της δέσμευσης αποτέλεσε η αδυναμία αξιοποίησης της παραγωγής ρυζιού. Συγκεκριμένα, το προϊόν εγκαταλείποταν από τους παραγωγούς του και στη συνέχεια χρησιμοποιείτο ως ζωοτροφή. Τέλος, στο πλαίσιο ανεύρεσης ενός πιο αποτελεσματικού συστήματος διαχείρισης του εμπορίου των προϊόντων ρυζιού, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ιαπωνία προχώρησαν στη σύναψη συμφωνίας για την άρση των ανωτέρω περιορισμών. Ακόμη, στόχος της συμφωνίας ήταν η επίτευξη της πτώσης των τιμών του ρυζιού σε παγκόσμιο επίπεδο. Έπειτα από τη μετάβαση αυτή, το Μάιο του 2008 αναμενόταν πως 1,5 εκατομμύρια τόνοι ρυζιού Η.Π.Α. επρόκειτο να εξαχθούν (Lewis, 2008).

Σε συνέχεια της ανασκόπησης των κυριότερων επισιτιστικών φαινομένων την περίοδο της οικονομικής κρίσης του 2008 ακολουθεί ένα εξίσου αντιπροσωπευτικό παράδειγμα. Τα κάτωθι στοιχεία αφορούν στην περίπτωση συνδυασμού της οικονομικής κρίσης με την κλιματική αλλαγή. Παρατηρούμε τον τρόπο με τον οποίο επηρεάστηκαν οι τιμές των διατροφικών προϊόντων όταν συνέτρεχαν και άλλες συνθήκες. Από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι η εκτεταμένη ξηρασία στην Αυστραλία.

Αυτή εντοπίστηκε κυρίως στην εύφορη λεκάνη Μάρει – Ντάρλινγκ, όπου παράγεται μεγάλη ποσότητα σιταριού και ρυζιού. Αυτό το φαινόμενο είχε ως αποτέλεσμα να μειωθεί η ετήσια συγκομιδή ρυζιού έως και 98% από τα επίπεδα πριν από την πρόκληση του φαινομένου της ξηρασίας (ALNAP, 2008). Κατανοώντας περισσότερο το πλαίσιο, η Αυστραλία είναι διαχρονικά η δεύτερη μεγαλύτερη εξαγωγέας σίτου μετά τις Ηνωμένες Πολιτείες. Παράγει έως και 25 εκατομμύρια τόνους σίτου ετησίως, η συντριπτική πλειονότητα των οποίων προορίζεται για εξαγωγή (European Commission, 2011). Ωστόσο, η συγκομιδή του έτους 2006 ανήλθε σε μόλις 9,8 εκατομμύρια.

Έρευνες που διενεργήθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες την περίοδο 2008-2009 κατέδειξαν το μέγεθος της επισιτιστικής ανάγκης όπως καταγράφηκε ανωτέρω. Οι κοινωνικές δομές παροχής υπηρεσιών σίτισης, καθώς και τα συνολικά εγχώρια αποθέματα γνώρισαν σημαντικές πιέσεις. Έφτασαν μάλιστα στο σημείο να περιορίσουν τη διανομή τροφίμων λόγω ελλείψεων. Ειδικότερα, το 99% των ερωτηθέντων στις κατά τόπους έρευνες ανέφερε ραγδαία αύξηση του αριθμού των πολιτών που έχρηζε επισιτιστικής βοήθειας. Μεταξύ των παραγόντων που συνέβαλαν στην εκτεταμένη ανάγκη υποστήριξης της προσφερόμενης σίτισης συμπεριλαμβάνονται και οι ακόλουθοι.

Η αύξηση του κόστους των ειδών διατροφής και των καυσίμων, η μη επαρκής κρατική κοινωνική στήριξη σίτισης, η περιορισμένη απασχόληση και η άνοδος στις τιμές των ενοικίων αποτέλεσαν τις κυριότερες συνθήκες που ώθησαν τους πολίτες, κατά 15-20% περισσότερο από το προηγούμενο διάστημα καταγραφής, προς την επισιτιστική βοήθεια. Σε συνδυασμό με τα όσα μέχρι στιγμής παρουσιάστηκαν, η κρατική διατροφική μέριμνα μειώθηκε έως και 200 εκατομμύρια δολάρια ενώ τα τοπικά συστήματα κατέγραψαν πτώση 9% (Goldman, 2009). Τέλος, σε δήλωσή της η Ένωση Συσσιτίων της Καλιφόρνια, μία από τις πιο ενεργείς οργανώσεις επισιτιστικού χαρακτήρα, ανέφερε ότι οι τράπεζες τροφίμων αντιμετώπιζαν σοβαρές δυσκολίες, στο όριο της κρίσης (Young, 2009).

4 Κοινωνικές Αναταραχές

Οι αυξήσεις των τιμών των προϊόντων κλυδώνισαν κατά κύριο λόγο τις περιοχές της Ασίας και της Αφρικής. Ως επακόλουθο της αδυναμίας πρόσβασης στην τροφή ήταν το ξέσπασμα έντονων κοινωνικών αντιδράσεων με μορφή απεργιών, διαδηλώσεων ειρηνικού και πιο βίαιου χαρακτήρα, καθώς και διαμαρτυριών που απείλησαν τόσο τις κυβερνήσεις, όσο και την πολιτική σταθερότητα των κρατών. Ακολουθώντας αναφέρουμε τις περιπτώσεις κρατών της Αφρικής και της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τις πιο έντονες πολιτικές διαμαρτυρίες που ξέσπασαν λόγω του επισιτιστικού προβλήματος.

4.1 Αφρική

Αρχικά, με χρονολογική σειρά παρουσιάζουμε τις πολιτικές αναταραχές της Αφρικής. Στη Γουινέα τους πρώτους δύο μήνες του 2007, καθώς και την άνοιξη του 2008 εκδηλώθηκε ένα σύνολο διαμαρτυριών που σχετίστηκε με την άνοδο των τιμών των διατροφικών προϊόντων, καθώς και με οικονομικές και κυβερνητικές πολιτικές (Engelke, 2008). Ακολουθώντας, στη Μαυριτανία λίγο πριν τα τέλη του 2007 διαμαρτυρίες σημειώθηκαν λόγω της αύξησης των τιμών των βασικών διατροφικών προϊόντων. Συνδέθηκαν επίσης με την αστάθεια του τοπικού πολιτικού συστήματος (World Bank, 2010). Στο Μαρόκο το Σεπτέμβριο του 2007 και το Φεβρουάριο του 2008 παρατηρήθηκαν δύο κύματα καθιστικών διαμαρτυριών λόγω της επισιτιστικής κρίσης. Είχε προηγηθεί εκτεταμένη ξηρασία το 2007, με αποτέλεσμα να μειωθεί μέχρι και 75% η σιτοκαλλιέργεια. Στην εν λόγω περίπτωση σημειώθηκαν φυλακίσεις τριάντα τεσσάρων πολιτών, λόγω έντονων συγκρούσεων με τις τοπικές αρχές (Harsch, 2008). Στη Σενεγάλη το Νοέμβριο του 2007 όσο και την άνοιξη του 2008 πραγματοποιήθηκαν διαδηλώσεις, που στη δεύτερη περίπτωση κατέληξαν σε συλλήψεις είκοσι τεσσάρων συμμετεχόντων (Pinstrup-Andersen, 2014).

Εν συνεχεία, στο Καμερούν το Φεβρουάριο του 2008 εκδηλώθηκαν βίαιες αναταραχές που εναντιώθηκαν στις κυβερνητικές πολιτικές αναφορικά με την αύξηση των τιμών των καυσίμων και των διατροφικών προϊόντων και την ανανέωση της μακρόχρονης θητείας του καθεστώτος. Στην περιοχή αυτή σημειώθηκαν αιματηρές συγκρούσεις με δεκάδες θύματα διαδηλωτών (Suifon & Nyheim, 2008). Στη Μοζαμβίκη το Φεβρουάριο του 2008 ξέσπασαν βίαιες αναταραχές λόγω της αύξησης της τιμής του κομίστρου σε τοπικά μέσα μεταφοράς, καθώς και των τιμών των τροφίμων. Το πλήθος λεηλάτησε καταστήματα, κατέστρεψε σταθμευμένα οχήματα και προκάλεσε φθορές σε δημόσιες υποδομές. Η ένταση κορυφώθηκε όταν μεταξύ των συγκρούσεων με τις Αρχές τέσσερις πολίτες έχασαν τη ζωή τους και άλλοι τραυματίστηκαν σοβαρά (de Brito et al., 2014). Στη Μπουρκίνα Φάσο το Φεβρουάριο του 2008 ξέσπασαν βίαιες συγκρούσεις λόγω της αύξησης των τιμών των τροφίμων, καθώς και

των φορολογικών υποχρεώσεων του εμπορικού κλάδου. Τον Απρίλιο του ίδιου έτους ακολούθησε απεργία των συνδικάτων (Engels, 2015).

Παράλληλα, την άνοιξη του ίδιου έτους στην Ακτή Ελεφαντοστού σημειώθηκαν πορείες με μαζική προσέλευση. Σε αυτές δεν έλειψαν οι ένοπλες συμπλοκές με τα όργανα της έννομης τάξης, καταγράφοντας δεκάδες τραυματιών και ένα θύμα (Schneider, 2008). Την ίδια περίοδο στην Αιθιοπία έλαβαν χώρα κοινωνικές αναταραχές λόγω της παρατεταμένης ξηρασίας και της επακόλουθης ανόδου των τιμών των διατροφικών προϊόντων (Reliefweb, 2008). Και στην περίπτωση της Αιγύπτου τέτοιου είδους φαινόμενα έκαναν την εμφάνισή τους τόσο την άνοιξη όσο και κατά τους πρώτους θερινούς μήνες λόγω της αύξησης στις τιμές βασικών προϊόντων, κυρίως του άρτου, με απολογισμό πολλές συλλήψεις και δεκάδες θανάτους των διαδηλωτών (McGreal, 2008). Σε διαδηλώσεις προχώρησαν οι πολίτες και στη Μαδαγασκάρη τον Απρίλιο. Σε αυτή την περίπτωση είχε επιβληθεί απαγόρευση στις εξαγωγές του ρυζιού ως μια κίνηση προστατευτικής πολιτικής αντιμετώπισης της παγκόσμιας αύξησης των τιμών (Schneider, 2008).

Στη Σομαλία το Μάιο του 2008 εκδηλώθηκαν έντονες κοινωνικές αντιδράσεις ως απόρροια της επισιτιστικής και οικονομικής κρίσης, με αποτέλεσμα να χάσουν τη ζωή τους πέντε πολίτες (The Guardian, 2008). Τον Ιούνιο στην Τυνησία ξέσπασαν ακραίες εκδηλώσεις βίας λόγω της αύξησης του κόστους διαβίωσης και του ποσοστού της ανεργίας, καταλήγοντας σε ένα νεκρό, είκοσι δύο τραυματίες και δεκάδες συλλήψεις. Τέλος, στη Ζιμπάμπουε την άνοιξη του ίδιου έτους η κοινωνική αναταραχή ήταν διάχυτη λόγω του αυξανόμενου πληθωρισμού των τιμών, της οικονομικής δυσπραγίας, της επιδημίας της χολέρας και του άστατου πολιτικού σκηνικού (Schneider, 2008).

4.2 Ευρωπαϊκή Ένωση

Στον αντίποδα των περιπτώσεων κρατών της Αφρικής που καταγράψαμε ανωτέρω, στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης σημειώθηκαν μικρότερης έκτασης και έντασης αναταραχές εξαιτίας της επισιτιστικής κρίσης. Αξίζει να αναφέρουμε τα πιο αντιπροσωπευτικά από αυτά. Στην Ιταλία ήδη από το Σεπτέμβριο του 2007 έκαναν την εμφάνισή τους οι πρώτες κοινωνικές αντιδράσεις με αφορμή τις αυξήσεις των τιμών των σιτηρών. Ειδικότερα, οι 'διαδηλωτές των ζυμαρικών', όπως ονομάστηκαν, διεκδικούσαν μειώσεις στο κόστος των ζυμαρικών που είχαν σημειώσει άνοδο 30% (Patel & McMichael, 2009).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν ο πολιτικός αναβρασμός και το αίσθημα του θυμού μεγάλου τμήματος των πολιτών στην Ελλάδα στις αρχές του 2009, λόγω της επακόλουθης

οικονομικής κρίσης και των δυσμενών μέτρων περιορισμού του δημοσιονομικού ελλείματος. Πρωτοφανείς διαδηλώσεις επαναλήφθηκαν στα μέσα του 2010 ως αντίδραση στις κυβερνητικές πολιτικές λιτότητας, αυτή τη φορά έχοντας ως ορμητήριο τον ιερό βράχο της Ακρόπολης (Hossain & Scott-Villiers, 2017).

Παράλληλα με τις αναταραχές που προκλήθηκαν στην Ελλάδα, στην Ιρλανδία οι κινητοποιήσεις απέναντι στην επισιτιστική ανασφάλεια και την οικονομική δυσπραγία ήταν έντονες. Το διάστημα 2008–2010 παρατηρήθηκε μεγάλος αριθμός κοινωνικών αντιδράσεων που αφορούσε σε αιτήματα αναμόρφωσης των δημόσιων υπηρεσιών, της κατανομής των φόρων και της βελτίωσης του μισθολογικού επιπέδου διαβίωσης (McDonald, 2009).

Την ίδια περίοδο στην Ισπανία σημειώθηκαν κινήματα κατά των αυστηρών κυβερνητικών πολιτικών λιτότητας. Τα τελευταία είχαν ως στόχο να αντιμετωπίσουν την οικονομική κρίση που είχε ξεσπάσει λόγω του επισιτιστικού ζητήματος. Οι διαμαρτυρίες σε αυτή την περίπτωση έλαβαν επίσης τη μορφή απεργιών των οδηγών των φορτηγών, προκαλώντας νέα κρίση στην πρόσβαση σε καύσιμα και τρόφιμα (Reuters, 2008).

Τέλος, σε παρόμοιες κινητοποιήσεις με την Ισπανία προχώρησε και η Πορτογαλία. Και σε αυτή την περίπτωση οι επαγγελματίες οδηγοί φορτηγών έδειξαν την έντονη δυσαρέσκειά τους απέναντι στην αύξηση των τιμών των καυσίμων, που ακολούθησαν την επισιτιστική κρίση, προχωρώντας σε μαζικές απεργίες, κατακλύζοντας κεντρικές αρτηρίες της χώρας και ανακόπτοντας τον εφοδιασμό των βασικών αγαθών (France 24, 2008).

5 Ανάλυση Δεδομένων Επισιτιστικής Ανασφάλειας

Το Δεκέμβριο του 2007, ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας των Ηνωμένων Εθνών δημοσίευσε μια μελέτη, που προέβλεπε αύξηση της τάξης του 49% στις τιμές των αφρικανικών σιτηρών και αντίστοιχα 53% σε εκείνες των ευρωπαϊκών μέχρι το καλοκαίρι του 2008 (BBC News, 2008). Η παγκόσμια οικονομική αρωγή για την αντιμετώπιση της κρίσης που είχε ξεσπάσει ήταν άμεση. Τον Απρίλιο του 2008 ανακοινώθηκε ένα πακέτο στήριξης από την Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο που είχε ως στόχο τον περιορισμό της κρίσης. Μεταξύ των μέτρων ελάφρυνσης ήταν τα ενισχυμένα δάνεια στον αφρικανικό αγροτικό πληθυσμό και η έκτακτη οικονομική βοήθεια στις περιοχές που επλήγησαν περισσότερο από την κρίση (World Bank, 2008).

Η ανάγκη όμως σε παγκόσμιο επίπεδο, όπως αποδείχθηκε, ήταν πολύ μεγαλύτερη από αυτήν που είχε προβλεφθεί, αλλά και από τη βοήθεια που τελικώς παρασχέθηκε. Ειδικότερα, σύμφωνα με τον τέως διευθυντή του Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας, Ζακ Ντιουφ, το Παγκόσμιο Πρόγραμμα Τροφίμων χρειάστηκε άμεση οικονομική ενίσχυση τουλάχιστον 1,7 δισεκατομμυρίων δολαρίων, δηλαδή ποσό μεγαλύτερο από εκείνο του προϋπολογισμού του (Reguly, 2008). Σε μια ακόμη προσπάθεια εξομάλυνσης των ολέθριων συνεπειών της παγκόσμιας επισιτιστικής κρίσης, στις 28 Απριλίου του 2008, ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών προχώρησε στη σύσταση μιας ομάδας εργασίας για το παγκόσμιο επισιτιστικό ζήτημα. Αυτή αποτελείτο από επικεφαλής ειδικευμένων υπηρεσιών των Ηνωμένων Εθνών και τμήματα της Γραμματείας του ΟΗΕ για τη δράση αντιμετώπισης του επισιτιστικού φαινομένου (United Nations, 2008).

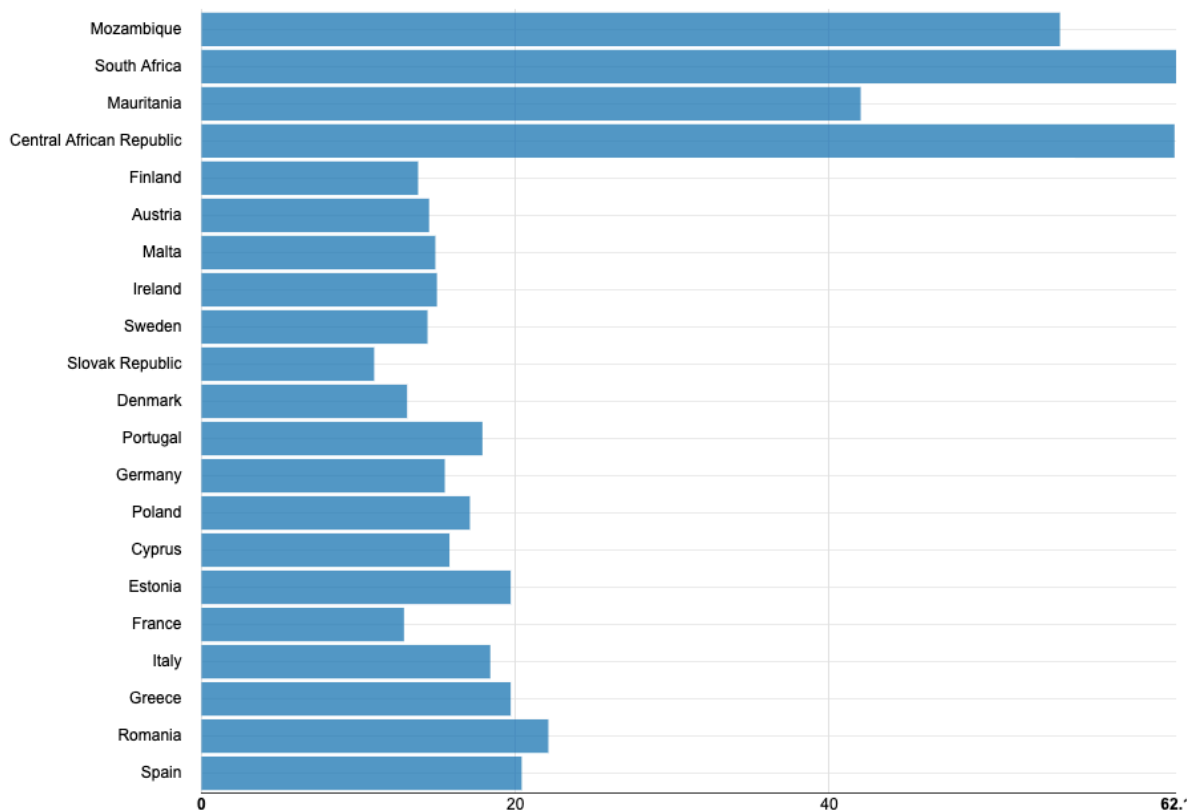
Έρευνα που διεξήχθη από το Κίνημα για την Παγκόσμια Ανάπτυξη το 2013 κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ραγδαία αύξηση των τιμών υπήρξε απόρροια ενός ιδιαίτερου συνδυασμού συγκυριών. Σημείωσε μάλιστα πως οι τιμές στα προσεχή έτη επρόκειτο να κινηθούν σε υψηλότερα από ό,τι πριν από την κρίση επίπεδα, καθώς και να εξαρτηθούν από το κόστος του πετρελαίου, την περιβαλλοντική κρίση και τις διατροφικές συνήθειες του παγκόσμιου πληθυσμού (World Development Movement, 2013). Στην ίδια έρευνα αναφέρθηκε ότι το 2010, δύο χρόνια έπειτα από την απότομη αύξηση των τιμών του 2008, το κόστος στο σιτάρι, τον αραβόσιτο και το ρύζι σημείωσε μερική πτωτική πορεία, παρέμενε όμως υψηλότερο από εκείνο πριν την κρίση. Οι επιπτώσεις της κρίσης στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα επικεντρώθηκαν κυρίως σε κράτη με χαμηλό δείκτη Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος. Φαινομενικά ήταν λιγότερο σοβαρές βάσει των αρχικών εκτιμήσεων, λόγω της αύξησης των μισθών της υπαίθρου σε ορισμένα κράτη. Η συγκριτική ανάλυση των παραγόντων που επηρέασαν την επισιτιστική κρίση του 2008 κρίνεται απαραίτητη για την παρούσα εργασία.

Θα εφαρμόσουμε μια συγκριτική ανάλυση της επισιτιστικής ανασφάλειας κατά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του 2008. Στόχος μας είναι να εστιάσουμε στις περιοχές που παρουσίασαν έντονες αποκλίσεις μεταξύ τους, αξιοποιώντας αναλυτικά εργαλεία του προγράμματος “Knieme”. Η επιλογή των περιοχών που θα συμμετέχουν στην ανάλυση προέκυψε από την έως αυτό το σημείο παρουσίαση της κατανομής του επισιτιστικού ζητήματος, σε συνδυασμό με την εξέταση του κεντρικού ερωτήματος. Αξίζει να σημειώσουμε ότι μέσω της αναλυτικής διεργασίας και ακολούθως των ευρημάτων αυτής, αναμένουμε αφενός μεν να παρατηρήσουμε συσχετίσεις μεταξύ των εξεταζόμενων σχέσεων της οικονομικής κρίσης, της επισιτιστικής ασφάλειας και των κοινωνικών αναταραχών, αφετέρου δε να αναδείξουμε το χάσμα μεταξύ των δύο υπό μελέτη περιοχών, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Αφρικής. Τελικώς θα προβούμε σε συμπεράσματα.

Έτσι, σε στοιχεία που αντλήσαμε από την Παγκόσμια Τράπεζα και εν συνεχεία επεξεργαστήκαμε, καταγράφουμε τα παρακάτω αξιολογικά ευρήματα. Αναφέρουμε εδώ ότι λόγω της ιδιαιτερότητας του όρου της επισιτιστικής ανασφάλειας και της αδυναμίας εντοπισμού ομώνυμης μεταβλητής, επιδιώξαμε να αξιοποιήσουμε μια παραπλήσια έννοια, το δείκτη της φτώχειας. Παράλληλα, για τις μεταβλητές της οικονομικής κρίσης και των κοινωνικών αναταραχών προσεγγίσαμε το δείκτη ετήσιου ρυθμού αύξησης του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος για την πρώτη και της πολιτικής σταθερότητας για τη δεύτερη, αντίστοιχα.

5.1 Ο δείκτης της φτώχειας

Αρχικά, ο δείκτης εθνικού πληθυσμού της φτώχειας αφορά στη μερίδα του πληθυσμού που ζει κάτω από το όριο της φτώχειας. Οι εθνικές εκθέσεις βασίζονται σε καταγραφές ομάδων, με βάση έρευνες στον πληθυσμό. Για τις περιπτώσεις των κρατών της Ευρώπης, τα δεδομένα αντλήθηκαν από την Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία και πιο συγκεκριμένα από το δείκτη ποιότητας ζωής με βάση το εισόδημα. Έτσι, ο μέσος όρος της μέτρησης για την περιοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το έτος 2008 με υπό εξέταση δεκαεπτά κράτη, ήταν 16,25%. Η υψηλότερη τιμή ήταν στη Ρουμανία, 22,1% και η χαμηλότερη στη Σλοβακία, 11%. Σε αντιδιαστολή με την πρώτη περίπτωση, στην Αφρική ο μέσος όρος για το ίδιο έτος βάσει τεσσάρων κρατών ήταν 55,2%. Την υψηλότερη τιμή κατέλαβε η Νότιος Αφρική, 62,1% και τη χαμηλότερη η Μαυριτανία, 42%. Όπως παρατηρούμε και στο Γράφημα 1, ενώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση τα επίπεδα της φτώχειας είναι υψηλά για το σύνολο του εκάστοτε εθνικού πληθυσμού, στην Αφρική αντίθετα τα ποσοστά ξεπερνούν το 50% της φτώχειας του πληθυσμού των κρατών, στοιχείο που υπογραμμίζει τη δεινή θέση της περιοχής και την παράλληλη ανάγκη ενίσχυσής της (Valev, 2012).

Γράφημα 1

5.2 Ο δείκτης του ρυθμού αύξησης Α.Ε.Π.

Στη συνέχεια, ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος των τιμών της αγοράς αξιοποιείται για την προσέγγιση της επίδρασης της οικονομικής κρίσης στις εξεταζόμενες περιπτώσεις. Το ΑΕΠ είναι το άθροισμα της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας που έχουν όλοι οι κάτοικοι που είναι παραγωγοί, προσθέτοντας ακόμη τυχόν φόρους προϊόντων και αφαιρώντας πιθανόν επιδοτήσεις που δεν περιλαμβάνονται στην αξία των προϊόντων. Έτσι, ο μέσος όρος το 2008 στην Ευρωπαϊκή Ένωση με βάση εικοσιεπτά κράτη ήταν 1,31%. Η υψηλότερη τιμή καταγράφηκε στη Ρουμανία 9,31% και η χαμηλότερη στην Εσθονία -5,09%. Παράλληλα, στην Αφρική ο μέσος όρος με βάση πενήντα ένα κράτη ήταν 4,63%. Η υψηλότερη τιμή ήταν στην Ισημερινή Γουινέα 17,8% και η χαμηλότερη στη Ζιμπάμπουε -17,67%. Και στις δύο περιοχές εντύπωση προκαλούν τα ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά ανάπτυξης, ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης της περιόδου. Η δεύτερη περίπτωση, όμως, παρουσιάζει μεγαλύτερο ερευνητικό ενδιαφέρον και επισημαίνει το εσωτερικό χάσμα της Αφρικής, καθώς ο ρυθμός ανάπτυξης εμφανίζει εκ διαμέτρου αντίθετες τιμές, βουλιάζοντας την οικονομία των αγροτικών περιοχών.

5.3 Ο δείκτης της πολιτικής σταθερότητας

Τέλος, ο δείκτης πολιτικής σταθερότητας και απουσίας βίας - τρομοκρατίας μετρά τις αντιλήψεις για την πιθανότητα αποσταθεροποίησης ή ανατροπής της κυβέρνησης με αντισυνταγματικά ή βίαια μέσα, συμπεριλαμβανομένης της βίας και της τρομοκρατίας με πολιτικά κίνητρα. Ο δείκτης αυτός περιλαμβάνει και άλλους δείκτες. Αντλεί στοιχεία από τον πολιτικό κίνδυνο, την υπηρεσία οικονομικών πληροφοριών και άλλα, γι' αυτό και νοείται ως σύνθετος δείκτης. Ειδικότερα, οι δείκτες αυτοί αφορούν στην κυβερνητική αστάθεια, τις βίαιες συγκρούσεις, τις έντονες διαμαρτυρίες, τις πολιτικές αναταραχές, τις εντάσεις παγκόσμιας κλίμακας, τις τρομοκρατικές ενέργειες και άλλες μεταβλητές. Η μεθοδολογία του συνολικού δείκτη διατηρείται σταθερή, έτσι ώστε οι αριθμοί να είναι συγκρίσιμοι με την πάροδο του χρόνου. Τέλος, -2,5 θεωρείται αδύναμη ενώ 2,5 ισχυρή πολιτική σταθερότητα.

Ο μέσος όρος για το 2008 για την Ευρωπαϊκή Ένωση με βάση εικοσιεπτά κράτη ήταν 0,8 μονάδες. Η υψηλότερη τιμή σημειώθηκε στο Λουξεμβούργο 1,51 και η χαμηλότερη στην Ισπανία -0,38. Για την Αφρική αντίστοιχα, ο μέσος όρος για το 2008 με βάση πενήντα τρία κράτη ήταν -0,51. Η υψηλότερη τιμή ήταν στη Ναμίμπια 1,2 και η χαμηλότερη στη Σομαλία -3,28. Και στις δύο εξεταζόμενες περιπτώσεις ο δείκτης της πολιτικής σταθερότητας κυμάνθηκε σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα. Στην περιοχή όμως της Αφρικής, η πλειονότητα των κρατών κινήθηκε κάτω από το μηδέν, στοιχείο που υπογραμμίζει την έντονη πολιτική αστάθεια και την κοινωνική αναταραχή την περίοδο της επισιτιστικής κρίσης. Παρατίθενται ακολούθως δύο συγκριτικοί πίνακες που περιλαμβάνουν τις περιπτώσεις κρατών με τις υψηλότερες τιμές, Πίνακας 1 και με εκείνες που κατέγραψαν τις πιο χαμηλές, Πίνακας 2.

Πίνακας 1

Country Name	Political Stability and Absence of Violence/Terrorism: Estimate 2008
Ethiopia	?
Luxembourg	1.512313
Finland	1.445845
Austria	1.339206
Malta	1.272665
Namibia	1.200234
Ireland	1.18624
Slovenia	1.147953
Sweden	1.129976
Slovak Republic	1.08077
Denmark	1.065299
Czech Republic	1.049845
Botswana	1.032002
Portugal	0.9884541
Germany	0.9458345

Πίνακας 2

Country Name	Political Stability and Absence of Violence/Terrorism: Estimate 2008
Ghana	-0.0276288
Malawi	-0.0621808
Eswatini	-0.0793011
Senegal	-0.1476973
Togo	-0.1695216
Lesotho	-0.2059289
Tanzania	-0.228036
Sierra Leone	-0.238069
Rwanda	-0.3239338
Angola	-0.3629115
Spain	-0.3808494
Madagascar	-0.4700531
Egypt, Arab Rep.	-0.5105076
Cameroon	-0.5508961
Morocco	-0.5706448

5.4 Ανάλυση συσχέτισης

Ακολουθώντας, έχοντας εντοπίσει τις μεταβλητές ενδιαφέροντος, αξιοποιούμε το εργαλείο της ανάλυσης γραμμικής συσχέτισης. Πρόκειται για μία στατιστική έννοια, ιδιαίτερα χρήσιμη για την ανάλυση δεδομένων. Αφορά στην μελέτη του καθορισμού της σχέσης που υπάρχει μεταξύ ενός ζεύγους μεταβλητών. Η μέθοδος αυτή ποσοτικοποιεί τη σχέση, καθώς και την κατεύθυνση της έντασης. Έχοντας εφαρμόσει την ανάλυση συσχέτισης στο πρόγραμμα επεξεργασίας δεδομένων “Ktime” για τις μεταβλητές του ρυθμού ανάπτυξης και της φτώχειας, προβαίνουμε στα εξής αξιολογικά συμπεράσματα. Όπως καταγράφεται και στη μήτρα συσχέτισης στον Πίνακα 3, η σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών είναι ισχυρή με θετικό πρόσημο +1. Αποτυπώνεται με μπλε χρώμα, που δηλώνει εξαιρετικά θετική συσχέτιση. Ειδικότερα, ο βαθμός συσχέτισης είναι 0,25, μέτρηση που επιβεβαιώνει ισχυρή συσχέτιση, σύμφωνα με τη μέθοδο Pearson. Φαίνεται πως ο δείκτης φτώχειας επηρεάζεται από το ρυθμό αύξησης του Α.Ε.Π. Ειδικότερα, η οικονομική κρίση του 2008 συντέμνει στην αύξηση του επιπέδου της επισιτιστικής ανασφάλειας τόσο στην περιοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και στην Αφρική.

Πίνακας 3

The image shows a correlation matrix for two variables: 'GDP growth (annual %) 2008' and 'Poverty headcount ratio at ...'. The matrix is a 2x2 grid of colored squares. The diagonal cells (top-left and bottom-right) are light blue, indicating a correlation of 1. The off-diagonal cells (top-right and bottom-left) are dark blue, indicating a strong positive correlation. A legend to the left of the matrix defines the colors: a red square for corr = -1, a blue square for corr = +1, and a grey square with an 'X' for corr = n/a.

	GDP growth (annual %) 2008	Poverty headcount ratio at ...
GDP growth (a...	■ corr = +1	■ corr = +1
Poverty headc...	■ corr = +1	■ corr = +1

6 Η περίοδος μετά την κρίση και η επαναφορά του επισιτιστικού ζητήματος

Το ξέσπασμα του επισιτιστικού προβλήματος έφερε αντιμέτωπο το μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη με μια σειρά επώδυνων επιπτώσεων τόσο στον τομέα της καθημερινής διαβίωσης, όσο και στην παγκόσμια αγορά. Κρίθηκε λοιπόν απαραίτητο να ληφθούν άμεσα και στοχευμένα μέτρα αναχαίτισης των συνεπειών της κρίσης. Τόσο μεμονωμένες κυβερνήσεις, όσο και υπερεθνικοί οργανισμοί προέβησαν πρωτίστως στη λήψη πολιτικών αντιμετώπισης της επισιτιστικής ανασφάλειας και μεταγενέστερα πρόληψης μελλοντικών φαινομένων.

6.1 Λήψη μέτρων αντιμετώπισης της επισιτιστικής κρίσης

6.1.1 Μέτρα ενίσχυσης από το Διεθνές Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Διεθνές Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης, ως εξειδικευμένη υπηρεσία του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών. Στο πλαίσιο της στοχευμένης δράσης του διέθεσε 200 εκατομμύρια δολάρια με σκοπό την υποστήριξη των πτωχότερων αγροτών για την ενίσχυση της παραγωγής τροφίμων, εν όψει της παγκόσμιας επισιτιστικής κρίσης.

Σε σχετική ομιλία του ο τέως Πρόεδρος της Ένωσης, Mohamed Beavogui, υπογράμμισε την ιδιαιτερότητα της κατάστασης στην οποία έχουμε αναφερθεί και ανωτέρω στην παρούσα εργασία. Η επισιτιστική κρίση που ξέσπασε το 2008 συνοδεύεται από δύο ακόμη σημαντικά φαινόμενα, αυτά της κλιματικής κρίσης και της φτώχειας ή αλλιώς του μεγάλου οικονομικού χάσματος μεταξύ των ανεπτυγμένων και των αναπτυσσόμενων κρατών. Έκανε επίσης, ευθεία αναφορά στις περιοχές που επλήγησαν σε μεγαλύτερο βαθμό από τις υπόλοιπες, στοιχεία που έχει επίσης διατυπωθεί στην εν λόγω εργασία. Πρόκειται για την Υποσαχάρια Αφρική και την Ασία.

Ο ίδιος μάλιστα υποστήριξε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό βοήθειας όφειλε να παρασχεθεί στους μικροκαλλιεργητές, καθώς αφενός αποτελούσαν το 85% της αγροτικής δραστηριότητας και αφετέρου ήταν εκείνοι που βρέθηκαν σε πιο δεινή θέση ενώ παράλληλα λάμβαναν την πιο περιορισμένη ενίσχυση. Χαρακτηριστικά σημείωσε πως το κλειδί για την αντιμετώπιση της επισιτιστικής κρίσης με τις τρεις όψεις ήταν η αναβάθμιση της θέσης των μικροκαλλιεργητών. Ακόμη, αξίζει να συμπεριλάβουμε τα μέτρα που πρότεινε για την ανακούφιση από την κρίση. Έκρινε απαραίτητη την άμεση, πολύ συγκεκριμένη και σύντομης διάρκειας ανταπόκριση στους τομείς της έκτακτης επισιτιστικής βοήθειας, της υποστήριξης των παραγωγών αγροτικών προϊόντων με τα απαραίτητα μέσα εργασίας, με στόχο να μη

διακοπεί η παραγωγή τους και τέλος της ουσιαστικής προώθησης της έρευνας και της ανάπτυξης του γεωργικού τομέα. Ο τομέας της έρευνας και της ανάπτυξης είχε υποβαθμιστεί αισθητά στα αναπτυσσόμενα κράτη, δυσχεραίνοντας έτσι την πρόοδο τόσο του αγροτικού τομέα, όσο και των ίδιων των κρατών (Beavogui, 2008).

6.1.2 Η συμβολή των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής

Σε εθνικό επίπεδο, οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, μέσω ποικίλων προγραμμάτων στήριξης επισιτιστικού χαρακτήρα, παρείχαν συνολικά σε παγκόσμιο επίπεδο τουλάχιστον 2,8 δισεκατομμύρια δολάρια. Αποδέκτες ήταν οι πιο ευάλωτες και πλέον πληγείσες περιοχές του αναπτυσσόμενου κόσμου. Πρόκειται για ειδικές πολιτικές παροχής αγροτικών προϊόντων σε ευνοϊκότερες τιμές, προσφορά βασικών καλλιεργήσιμων ειδών, με σκοπό την άμεση κάλυψη των νέων αναγκών, καθώς και αποστολή εξειδικευμένου προσωπικού για εκπαίδευση και υποστήριξη του αγροτικού τομέα (U.S. Department of Agriculture Foreign Agricultural Service, 2009).

Εντούτοις, στις 2 Μαΐου του 2008, ο τέως Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Τζωρτζ Μπους ανέφερε χαρακτηριστικά πως είχε αιτηθεί από το Κογκρέσο έγκρισης επιπρόσθετης χρηματοδότησης 770 εκατομμυρίων δολαρίων για τη διεθνή επισιτιστική βοήθεια (Rushworth, 2008). Στις 16 Οκτωβρίου του ίδιου έτους, Παγκόσμια Ημέρα Τροφίμων, στη συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών ο τέως Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών, Μπιλ Κλίντον, κατακεραύνωσε την απόφαση του Κογκρέσου να εμποδίσει την προσπάθεια δωρεάς οικονομικής βοήθειας έναντι τροφίμων. Υπογράμμισε επίσης τη σειρά αστοχιών, παραλήψεων και λαθών τόσο των κυβερνήσεων των ανεπτυγμένων κρατών, όσο και των διεθνών οργανισμών στη διαχείριση της προώθησης της ανόδου του αναπτυσσόμενου κόσμου (CBS News, 2008).

Αναφερόμενος στις πολιτικές εκείνες που πίεζαν τις κυβερνήσεις στην Αφρική να περιορίσουν τις πολιτικές επιδοτήσεων για τα λιπάσματα και άλλα γεωργικά έσοδα, ο τέως Πρόεδρος των ΗΠΑ, Μπιλ Κλίντον, είχε υποστηρίξει σθεναρά ότι τόσο η Παγκόσμια Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, οι λοιπές σχετικές δομές, όσο και όλες οι κυβερνήσεις ήταν υπεύθυνες για την τουλάχιστον τριακονταετή λανθασμένη διαχείριση του αγροτικού τομέα. Παραδέχτηκε μάλιστα ότι η αντιμετώπιση των τροφίμων σαν κάθε άλλο προϊόν στο διεθνές εμπόριο ήταν λανθασμένη. Υποστήριξε ότι όλοι οι κεντρικοί δρώντες όφειλαν στο εξής να εστιάσουν στην υπεύθυνη και βιώσιμη γεωργία (Clinton Foundation, 2008).

Πιο συγκεκριμένα, το προσεχές έτος οι Ηνωμένες Πολιτείες φάνηκαν να λαμβάνουν υπόψιν τις προκλήσεις της επισιτιστικής κρίσης, προχωρώντας στη μερική ενίσχυση της επισιτιστικής βοήθειας. Έτσι, συμμετείχαν στην ανακούφιση με κονδύλι ύψους 2,9 δισεκατομμυρίων

δολαρίων. Η ανάγκη όμως του αναπτυσσόμενου κόσμου εξακολουθούσε να υφίσταται σε μεγάλο βαθμό, με τις κυβερνήσεις των εν λόγω περιοχών και τις ομάδες πίεσης να μιλούν για περιορισμένη στήριξη και πιο βαθιά προβλήματα τόσο του αγροτικού τομέα, όσο και του γενικότερου πληθυσμού (U.S. Department of Agriculture Foreign Agricultural Service, 2010).

6.1.3 Πολιτικές για το προϊόν του ρυζιού

Μία ακόμη πολιτική προς την ανακούφιση από την επισιτιστική κρίση αφορούσε στην εξομάλυνση της αδυναμίας εξαγωγής ρυζιού από την Ιαπωνία και των συνεπειών αυτής, στοιχείο που καταγράψαμε ανωτέρω. Η προώθηση, λοιπόν, των αποθεμάτων ρυζιού για εξαγωγές έδωσε σημάδια αισιοδοξίας ότι μπορούσε να οδηγήσει προς τη σημαντική μείωση της τιμής του ρυζιού. Ήδη από το πρώτο διάστημα εφαρμογής της νέας πολιτικής, από την 16^η Μαΐου του 2008, το μέτρο αυτό λειτούργησε με εξαιρετικές αποδόσεις. Είχε ήδη συμβάλει στη μείωση των τιμών κατά 14% σε μόλις μία εβδομάδα (Lewis, 2008).

Επιπροσθέτως, η Ταϊλάνδη στις 30 Απριλίου του 2008 ανακοίνωσε την ίδρυση του Οργανισμού Κρατών Εξαγωγής Ρυζιού, προχωρώντας στη σύμπραξη καρτέλ για τον καθορισμό του κόστους των προϊόντων ρυζιού. Η ομάδα αυτή περιελάμβανε το Λάος, το Βιετνάμ, την Καμπότζη, την Ταϊλάνδη και τη Μιανμάρ. Πρόκειται για κράτη παραγωγούς ρυζιού με μεγάλη εξαγωγική δραστηριότητα. Στόχος της ένωσης αυτής ήταν να συμβάλει στη διασφάλιση της σταθερότητας των τιμών των τροφίμων, όχι μόνο σε μεμονωμένα κράτη, αλλά στην αντιμετώπιση του προβλήματος της έλλειψης τροφίμων στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ασίας και κατ' επέκταση τον κόσμο (China Daily, 2008).

6.1.4 Πρωτοβουλίες του Παγκόσμιου Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας

Τον Ιούνιο του 2008 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας συνεκάλεσε μια τριήμερη Διάσκεψη Υψηλού Επιπέδου για την Παγκόσμια Επισιτιστική Ασφάλεια (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2008). Αξίζει να αναφέρουμε ότι ο τότε Πρόεδρος της Ιταλίας, Τζόρτζιο Ναπολιτάνο, που συμμετείχε στο Συνέδριο, δήλωσε πως ο αναπτυσσόμενος κόσμος και συγκεκριμένα οι μηχανισμοί ανταπόκρισης και στήριξης αυτού δεν ήταν καταλλήλως προετοιμασμένοι για μια τέτοιου είδους κρίση. Η οικονομική δυσπραγία παγκοσμίως και ειδικότερα στις πτωχότερες περιοχές συνέτεινε στη διεύρυνση του χάσματος μεταξύ του ανεπτυγμένου και του αναπτυσσόμενου κόσμου. Υποστήριξε επίσης πως οι τιμές των διατροφικών προϊόντων μετατοπίστηκαν προς τα πάνω, εγκαταλείποντας έτσι ένα πιο οικονομικό κοστολόγιο. Αυτό είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την ολοένα και πιο έντονη απομάκρυνση των πτωχότερων πληθυσμών από την πρόσβαση σε βασικά βιοτικά προϊόντα.

Παράλληλα, υπογράμμισε τις αστοχίες των φορέων που ήταν υπεύθυνοι για την επιτήρηση των σχετικών φαινομένων. Δε δίστασε μάλιστα να κάνει λόγο για αποτυχία στην ορθή αξιολόγηση τόσο για το μεσοπρόθεσμο, όσο και για το μακροπρόθεσμο αντίκτυπο των γεωργικών και εμπορικών πολιτικών αφενός στις εξαγωγές και αφετέρου στην εγχώρια κατανάλωση. Αυτή ακριβώς είναι και η ισορροπία που απαιτείται μεταξύ αυτών των δύο στόχων, προκειμένου να παραχθούν αξιόπιστα συμπεράσματα. Ταυτόχρονα, αναφέρθηκε στην παραμέληση των επιπτώσεων της κατανομής καλλιεργήσιμων εκτάσεων στην παραγωγή βιοκαυσίμων. Μόνο όταν το μέγεθος των κοινωνικών αντιδράσεων που είχαν ξεσπάσει ήταν τέτοιο ώστε να θορυβήσει τις κυβερνήσεις. Υπήρξε εντούτοις ένα κρίσιμο διάστημα το οποίο έμεινε ανεκμετάλλευτο αναφορικά με την άμεση αντίδραση στα ιδιαίτερα φαινόμενα που περιγράψαμε.

Στη Διάσκεψη αυτή, μεταξύ των κυριότερων πρωτοβουλιών που ελήφθησαν, καθώς και της ατζέντας που ορίστηκε, τα μέλη της προχώρησαν σε μια ακόμη κίνηση ανθρωπιστικής βοήθειας για την ανακούφιση των πληγέντων. Έτσι, ο Οργανισμός δεσμεύτηκε να διαθέσει το ποσό του 1,2 δισεκατομμυρίων δολαρίων σε επισιτιστική βοήθεια για 75 εκατομμύρια ανθρώπους σε εξήντα κράτη που επλήγησαν σε μεγαλύτερο βαθμό από την επισιτιστική κρίση.

6.1.5 Πιέσεις από την Αφρικανική Επιτροπή Ανάπτυξης

Όπως διατυπώθηκε και ανωτέρω, οι κοινωνικές πιέσεις ήταν εκείνες που ώθησαν τους κυβερνητικούς και υπερεθνικούς φορείς να αναλάβουν ουσιαστική δράση για την αντιμετώπιση της επισιτιστικής κρίσης. Τον Ιούνιο του 2008 μια σειρά από ανθρωπιστικές οργανώσεις αιτήθηκε μιας σταθερής δέσμευσης από την ομάδα των οκτώ ισχυρότερων κρατών για την εξομάλυνση των επιπτώσεων της επισιτιστικής κρίσης. Πιο συγκεκριμένα, η Αφρικανική Επιτροπή Ανάπτυξης στο πλαίσιο της συνάντησης της Ομάδας των 8 άσκησε έντονη κριτική στην τελευταία ενώ ταυτόχρονα αιτήθηκε τήρησης των δεσμεύσεων της απέναντι στον αγροτικό πληθυσμό της Αφρικής.

Παρουσίασε μάλιστα στοιχεία, που καταδείκνυαν το μέγεθος του προβλήματος, σημειώνοντας πως οι συνέπειες επρόκειτο να είναι καταστροφικές σε τέτοιο βαθμό, που θα επανέφεραν την περιοχή σε οικονομικά επίπεδα προ πολλών δεκαετιών και θα ωθούσαν τον πληθυσμό στο σημείο της απόλυτης φτώχειας. Τέλος, σημεία κλειδιά της εν λόγω τοποθέτησης για την αντιμετώπιση του φαινομένου αποτέλεσαν η εστίαση στην παραγωγή διατροφικών προϊόντων, στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, την απελευθέρωση του εμπορίου και την προώθηση της ορθής διακυβέρνησης (Center for Global Development, 2008).

6.2 Άμβλυωση της επισιτιστικής κρίσης

Το ζήτημα της επισιτιστικής κρίσης φάνηκε να εξομαλύνεται έπειτα από αρκετούς μήνες και έχοντας επηρεάσει σημαντικά τον παγκόσμιο πληθυσμό σε πολλούς τομείς της καθημερινότητας. Στο τέλος του 2008, η οικονομική επιβράδυνση, η πτώση του κόστους του πετρελαίου και οι κερδοσκοπικές πρακτικές για τη μειωμένη ζήτηση σε προϊόντα σε παγκόσμιο επίπεδο, προκάλεσαν απότομες πτώσεις στις τιμές των καλλιεργειών βασικών προϊόντων από τα προγενέστερα υψηλά επίπεδα. Πιο συγκεκριμένα, στα μέσα Δεκεμβρίου το κόστος του αραβόσιτου στο Εμπορικό Συμβούλιο του Σικάγο μειώθηκε από 7,99 δολάρια το βαρέλι που βρισκόταν έξι μήνες πριν, σε μόλις 3,74 δολάρια. Αντιστοίχως, το κόστος του σιταριού και του ρυζιού παρουσίασαν παρόμοια μείωση (Brinkman κ.ά., 2010).

6.3 Δράση του Παγκόσμιου Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας

Αναφέρουμε σε αυτό το σημείο ότι ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας του ΟΗΕ, εντούτοις, είχε αποστείλει προειδοποιήσεις και είχε κρούσει τον κώδωνα του κινδύνου για μια «ψευδή αίσθηση ασφάλειας» που είχε ξεκινήσει να εδραιώνεται, υπογραμμίζοντας πως η οικονομική κρίση μπορούσε να ωθήσει τους καλλιεργητές να μειώσουν τις φυτεύσεις. Ο Οργανισμός συνεκάλεσε μάλιστα Παγκόσμια Σύνοδο Κορυφής για την Επισιτιστική Ασφάλεια στη Ρώμη το Νοέμβριο του 2009 (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2009), προειδοποιώντας ότι το κόστος των ειδών διατροφής παρέμενε υψηλό στα αναπτυσσόμενα κράτη και πως η επισιτιστική ανασφάλεια είχε πλέον ενταθεί.

Δεσμεύτηκε μέσω των εθνικών και υπερεθνικών ενεργειών και έως το 2015 να επιτύχει τους πρώτους δύο από τους Αναπτυξιακούς Στόχους της Χιλιετίας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για την εξάλειψη της ακραίας φτώχειας και της πείνας. Επέμεινε στην αναγκαιότητα της συνεργασίας των κρατικών δομών με τους διεθνείς οργανισμούς, ούτως ώστε να επιτευχθούν τα μέγιστα δυνατά αποτελέσματα στο συντομότερο δυνατό χρονικό διάστημα. Αναγνώρισε μάλιστα ότι πάνω από 1 δισεκατομμύριο πολίτες σε όλον τον κόσμο βρίσκονταν κάτω από το όριο της φτώχειας, της εξαντλητικής πείνας, του υποσιτισμού και αντιμετώπιζαν πρόβλημα ανασφάλειας τροφής.

6.4 Νέο ξέσπασμα της επισιτιστικής κρίσης

Το ζήτημα της επισιτιστικής ανασφάλειας έδειξε για ακόμη μία φορά στην παγκόσμια κοινότητα ότι χρήζει της προσοχής της. Πρόκειται για ένα διαχρονικό φαινόμενο με πολλές διαστάσεις, που απαιτεί εξαιρετικά λεπτούς και ακριβείς χειρισμούς, αλλά και άμεση ανταπόκριση. Έτσι, στις αρχές του 2011, οι τιμές των τροφίμων αυξήθηκαν εκ νέου,

ξεπερνώντας τελικά τα ήδη υψηλά επίπεδα του 2008. Το κόστος του σίτου στο Ηνωμένο Βασίλειο κατέγραψε ιστορικά υψηλά επίπεδα. Ήδη τον Ιανουάριο του ίδιου έτους ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας εξέδωσε ότι οι τιμές στο δείκτη τροφίμων για το Δεκέμβριο είχαν ξεπεράσει κάθε προηγούμενη μέτρηση (Brown, 2011).

6.5 Αίτια του νέου προβλήματος τροφής

Σύντομα, οι κοινωνικές αναταραχές έκαναν και πάλι την εμφάνισή τους. Ορισμένοι μελετητές αξιολόγησαν την τάση αυτή ως τη διαδικασία της εκ νέου αύξησης των τιμών που παρατηρήθηκε το διάστημα 2007–2008. Παρόμοια κατάσταση με τις κυριότερες καλλιέργειες στον κόσμο, όπως την Αφρική και την Κίνα, εμφανίστηκε στις αποδόσεις σίτου και στην περιοχή της Ευρώπης. Κατά το 2011 στη Γαλλία, τη Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, οι αποδόσεις σίτου σημείωσαν σημαντική πτωτική πορεία. Αυτά τα κράτη κατέχουν μια σημαντική θέση στην παγκόσμια συγκομιδή σιταριού. Μια άλλη τάση που φάνηκε να επιβραδύνει την ανάπτυξη της παγκόσμιας συγκομιδής σιτηρών ήταν η μετατροπή των καλλιεργήσιμων εκτάσεων σε μη αγροτικά στρέμματα. Η εξάπλωση των προαστίων, οι βιομηχανικές κατασκευές και οι εκτεταμένες ασφαλτοστρώσεις διεκδικούσαν μια καθόλου αμελητέα έκταση καλλιεργήσιμων εδαφών.

Παράλληλα με όσα ήδη παρουσιάσαμε, αξίζει να αναδείξουμε ένα νέο αναπόσπαστο τμήμα του επισιτιστικού προβλήματος. Η κλιματική κρίση φάνηκε να επιδεινώνεται κατά την περίοδο αναφοράς. Η ανάγκη για άφθονο πόσιμο νερό από τους κατοίκους των πυκνοκατοικημένων αστικών περιοχών, καθώς και η υπερκατανάλωση αυτού προκάλεσε έντονο πρόβλημα στις αγροτικές εκτάσεις που βρίσκονταν εμφανώς αντιμέτωπες με καίριες ελλείψεις. Ακόμη, με την κλιματική αλλαγή να αντανakλά τις συνέπειές της και στην αύξηση της πλανητικής θερμοκρασίας, οι καλλιεργητές κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν μία επιπλέον δυσχέρεια. Αρκετά γλαφυρά παρουσιασμένα από τους ειδικούς περιβαλλοντολόγους, για κάθε έναν βαθμό κελσίου αύξησης της θερμοκρασίας του πλανήτη, το κόστος στις σοδειές ανέρχεται σε 10% μείωση της εκάστοτε συγκομιδής. Αυτή η επίδραση της θερμοκρασίας στις αποδόσεις έγινε εξαιρετικά αισθητή στη δυτική Ρωσία το καλοκαίρι του 2010, καθώς η συγκομιδή αποδεκατίστηκε όταν οι θερμοκρασίες αυξήθηκαν πολύ περισσότερο από τα φυσιολογικά επίπεδα της εποχής.

Συνέπεια της κλιματικής αλλαγής αποτελεί επίσης το λιώσιμο του χιονιού στα όρη, καθώς και των πάγων. Οι εξαιρετικά επικίνδυνες αυτές συνθήκες απειλούν μεταξύ άλλων την ασφάλεια της τροφής και κατ' επέκταση τη διαμόρφωση των τιμών της διατροφικής αλυσίδας. Με το επακόλουθο της ραγδαίας ανόδου της στάθμης των υδάτινων ζωνών, ο κίνδυνος είναι μεγάλος για τις καλλιέργειες ρυζιού, αφού απειλούνται να θαφτούν κάτω από τα υψηλά

επίπεδα θαλασσινού νερού και να τεθεί έτσι ένας νέος γύρος επισιτιστικής κρίσης με οδυνηρές συνέπειες για τον παγκόσμιο πληθυσμό (Brown, 2011).

Σχετική ερευνητική ομάδα, τέλος, πρότεινε μια σειρά από μέτρα πρόληψης μελλοντικών κινδύνων και κρίσεων, σε μια προσπάθεια αποφυγής παρόμοιων επώδυνων καταστροφών. Έτσι, η ομάδα αυτή κατηύθυνε τα αναπτυσσόμενα κράτη προς την εξασφάλιση αξιόπιστων δεδομένων για τους βασικούς δείκτες κινδύνου. Ακόμη, τους συνέστησε να ενισχύσουν τα προγράμματα κοινωνικής προστασίας. Τέλος, οι ερευνητές, απευθυνόμενοι στους φορείς εκείνους που εμπλέκονται με τη διεθνή ανάπτυξη, τόνισαν τη σημαντικότητα της εντονότερης εστίασης στην αντιμετώπιση του υποσιτισμού των παιδιών και την παράλληλη ενίσχυση της αγροτικής δραστηριότητας (Wiggins & Keats, 2013).

7 Συμπεράσματα

Ολοκληρώνοντας την παρούσα διπλωματική εργασία κρίνουμε σκόπιμο να αναφέρουμε τους περιορισμούς της έρευνας. Έχοντας ακολουθήσει μια βιβλιογραφική έρευνα, εντοπίζουμε τις ακόλουθες ιδιαιτερότητες των αξιοποιήσιμων πηγών. Διχογνωμία εντοπίζεται μεταξύ των αναλυτών αναφορικά με τον ορισμό της επισιτιστικής ασφάλειας και την πληθώρα των θεωρητικών μεθοδολογικών προσεγγίσεων που εφαρμόζονται εμπειρικά. Στην παρούσα μελέτη υιοθετήσαμε έναν ενιαίο ορισμό, με ευρεία βιβλιογραφική αναφορά και συγκρίναμε την περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την Αφρική.

Ακόμα, πολλές είναι οι έννοιες της ανεξάρτητης μεταβλητής που αφορούν στην αναντιστοιχία μεταξύ ορισμού της επισιτιστικής ανασφάλειας και στον τρόπο που αυτή μετριέται. Η επισιτιστική ανασφάλεια εντοπίζεται στη βιβλιογραφία ως αδυναμία πρόσβασης στην τροφή, αύξηση των τιμών των αγροτικών προϊόντων, ακόμη και με το δείκτη της φτώχειας. Επιπλέον, ιδιαιτερότητα στην έρευνα εντοπίστηκε στην εξαρτημένη μεταβλητή και στα είδη των κοινωνικών αναταραχών που η βιβλιογραφία εστιάζει και κατά πόσο είναι τελικώς πιθανό να συμπεράνουμε εάν οι κοινωνικές αναταραχές από την επισιτιστική ανασφάλεια που προκύπτει εκλαμβάνονται ως μια συμπερασματική μεταβλητή.

Επιπροσθέτως, το κεντρικό ερώτημα αξιοποιείται σε ένα εύρος βιβλιογραφικών πηγών, χωρίς ωστόσο να λαμβάνεται εκτενώς ως μελέτη περίπτωσης η Ευρώπη. Έτσι, η έρευνα πραγματοποιήθηκε συγκριτικά με τον αναπτυσσόμενο κόσμο και ειδικότερα με την Αφρική, την περιοχή δηλαδή που δέχτηκε τις περισσότερες επιπτώσεις από την επισιτιστική κρίση. Πρόκειται για ένα στοιχείο πρωτοτυπίας ως προς τον τρόπο εργασίας, καθώς και στη συγκριτική μελέτη του φαινομένου της επισιτιστικής ανασφάλειας.

Παράλληλα, ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται η μεθοδολογία εκπόνησης της εργασίας, καθώς συνδυάζει δευτερογενή έρευνα ως προς τη συλλογή υλικού, αλλά και αναλυτικές μεθόδους επεξεργασίας των δεδομένων. Είναι μια ποιοτική συγκριτική ανάλυση. Μια τέτοιου είδους ανάλυση αφενός θα συνεισφέρει σε σημαντικό βαθμό στη βιβλιογραφία, αφετέρου αφού επιχείρησε να εντοπίσει συσχετισμούς ζευγών, ανέδειξε την αναλυτική μέθοδο στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων. Πρόκειται για ένα στοιχείο πρωτοτυπίας ως προς τη μεθοδολογία επεξεργασίας του υλικού. Ακόμη, τόσο η μέθοδος ανάλυσης, όσο και τα ευρήματα που εξήχθησαν, θα αποτελέσουν αξιοποιήσιμο υλικό μελέτης και επεξεργασίας από μεταγενέστερους ερευνητές. Τέλος, αφού υπογραμμίστηκαν τα κενά και τα ερωτήματα στην έρευνα που παρέμειναν μετά το πέρας της παρούσας εργασίας, πρόκειται να διευκολύνουν την εκπόνηση μελλοντικών ερευνών.

Έχοντας κάνει την απαραίτητη μεθοδολογική αναφορά, συμπεραίνουμε ότι η επισιτιστική ανασφάλεια κατά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του 2008, επηρεάστηκε σημαντικά από οικονομικούς, περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Το φαινόμενο αυτό αντικατοπτρίστηκε στο μεγαλύτερο τμήμα του πλανήτη και κυρίως στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Η εξομάλυνσή του δεν ήταν άμεση και απαιτήθηκε η λήψη πολλαπλών μέτρων σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο. Η κατάσταση αυτή διακρίνεται από διαχρονικότητα, αφού φάνηκε να επανέρχεται σε σύντομο χρονικό διάστημα με ακόμη πιο έντονες επιπτώσεις. Ακόμη, η ανασφάλεια πρόσβασης στην τροφή συνέτεινε στην πρόκληση κοινωνικών κινήματων που πίεσαν για την άμεση αντιμετώπιση των βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων συνεπειών της κρίσης. Τέλος, τα κυβερνητικά και υπερεθνικά μέτρα που λήφθηκαν για τον περιορισμό της έξαρσης της επισιτιστικής ανασφάλειας κρίθηκαν ετεροχρονισμένα των εξελίξεων και περιορισμένης αποτελεσματικότητας στις πιο ευάλωτες ομάδες.

Ολοκληρώνοντας την παρούσα εργασία, προβαίνουμε σε μια σημαντική διαπίστωση. Η συγκριτική ανάλυση που πραγματοποιήθηκε έδειξε ότι τα κράτη με μεγάλες καλλιεργήσιμες εκτάσεις, καθώς και με ασθενή οικονομικά συστήματα παρουσίασαν μεγαλύτερες επιπτώσεις από την επισιτιστική κρίση. Η περίπτωση των κρατών της Αφρικής είναι χαρακτηριστική. Ακόμη, τόσο το φαινόμενο της επισιτιστικής κρίσης, όσο και οι αναταραχές που προέκυψαν αποτελούν μόνο την αρχή μιας κλιμακούμενης έντασης. Πρόκειται για μια νέα μορφή πολέμου, όχι της παραδοσιακής σύγκρουσης κρατών με χρήση οπλικών συστημάτων, αλλά για την εξάπλωση των ελλείψεων τροφίμων και την αύξηση των τιμών αυτών και την πολιτική αναταραχή που θα μπορούσε να οδηγήσει σε ουσιαστική απειλή (Brown, 2011).

Έτσι, οι κυβερνητικοί δρώντες και οι διεθνείς οργανισμοί καλούνται μέσω των πιέσεων των εξελίξεων να επαναπροσδιορίσουν την ασφάλεια και να ενισχύσουν τις δαπάνες για τον περιορισμό της κλιματικής αλλαγής, την αποδοτικότητα των υδάτων, τη διατήρηση του εδάφους και τη σταθεροποίηση του πληθυσμού. Ακόμη, απαραίτητη κρίνεται η στροφή στην υπεύθυνη και βιώσιμη γεωργία, για τη βέλτιστη αξιοποίηση των πόρων. Επιπλέον, επιτακτική είναι η ανάγκη για την ενίσχυση της έρευνας και της ανάπτυξης του γεωργικού τομέα, με στόχο τη βαθύτερη κατανόηση των γεωργικών δυνατοτήτων, καθώς και το στοχευμένο σχεδιασμό των σχετικών πολιτικών. Παράλληλα, κρίσιμης σημασίας αποτελεί η ενίσχυση των καλλιεργειών ευάλωτων περιοχών, κυρίως του αναπτυσσόμενου κόσμου. Με αυτό τον τρόπο θα αποτρέπονται οι ακραίες επιπτώσεις σε πιθανές μελλοντικές κρίσεις. Τέλος, προτείνεται η σύσταση ενός σχεδίου πρόληψης και έγκαιρης αντιμετώπισης κρίσεων σε επίπεδο αρμόδιων φορέων με κύριο στόχο την κοινή πρόληψη και αντιμετώπιση φαινομένων που αφορούν στο γεωργικό και επισιτιστικό τομέα. Εάν δεν ληφθούν πιο ενισχυμένα μέτρα από εκείνα του

παρελθόντος, σύντομα, οι επόμενες γενιές πρόκειται να έρθουν αντιμέτωπες με μεγαλύτερη κλιματική αστάθεια, καθώς και μεταβλητότητα των τιμών των τροφίμων.

Κατάλογος Πηγών

- Allen, K. (2010). Hedge funds accused of gambling with lives of the poorest as food prices soar. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/business/2010/jul/19/speculators-commodities-food-price-rises>
- ALNAP. (2008). *The global food price crisis: Lessons and ideas for relief planners and managers* (σ. 53). ALNAP.
- Anderson, K., Martin, W., & Nelgen, S. (2010). *Export restrictions and food market instability*. Vox EU. <https://voxeu.org/article/export-restrictions-and-food-market-instability>
- Ballard, T., Coates, J., Swindale, A., & Deitchler, M. (2011). *Household hunger scale: Indicator definition and measurement guide*. 23.
- BBC News. (2008a, Φεβρουάριος 14). Cereal prices hit poor countries. *BBC News*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7244382.stm>
- BBC News. (2008b). The cost of food: Facts and figures. *BBC News*. http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/7284196.stm
- Beavogui, M. (2008). *Economic and social council special meeting on the global food crisis*. 4.
- Borch, A., & Kjærnes, U. (2016). Food security and food insecurity in Europe: An analysis of the academic discourse (1975–2013). *Appetite*, 103, 137–147. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2016.04.005>

Brinkman, H.-J., de Pee, S., Sanogo, I., Subran, L., & Bloem, M. W. (2010). High food prices and the global financial crisis have reduced access to nutritious food and worsened nutritional status and health. *The Journal of Nutrition*, 140(1), 153S-161S.

<https://doi.org/10.3945/jn.109.110767>

Brookes, A. (2007, Δεκέμβριος 17). Corn's key role as food and fuel. *BBC News*.

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7149079.stm>

Brown, L. (2011). The great food crisis of 2011. *Foreign Policy*.

<https://foreignpolicy.com/2011/01/10/the-great-food-crisis-of-2011/>

CBS News. (2008, Οκτώβριος 23). Bill Clinton: 'We blew it' on global food. *CBS News*.

<https://www.cbsnews.com/news/bill-clinton-we-blew-it-on-global-food/>

Center for Global Development. (2008, Ιούνιος 16). *Food crisis requires sustained commitment*

from the G8. <https://www.cgdev.org/article/food-crisis-requires-sustained-commitment-g8>

Chakraborty, A. (2008). Secret report: Biofuel caused food crisis. *The Guardian*.

<https://www.theguardian.com/environment/2008/jul/03/biofuels.renewableenergy>

Chand, R. (2008). The global food crisis: Causes, severity and outlook. *Economic and Political*

Weekly, 43(26/27), 115–122. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/40278908>

China Daily. (2008, Μάιος 5). Rice cartel to benefit regional, global food security. *China Daily*.

http://www.chinadaily.com.cn/world/2008-05/05/content_6662069.htm

Clinton Foundation. (2008, Οκτώβριος 13). *Speech: United Nations world food day.*

<https://archive.ph/20110605130326/http://www.clintonfoundation.org/news/news-media/speech-united-nations-world-food-day#selection-305.0-308.0>

CNN. (2002, Μάιος 13). Bush signs \$190 billion farm bill. *CNN.*

<https://edition.cnn.com/2002/ALLPOLITICS/05/13/farm.bill/>

Coates, J., Swindale, A., & Bilinsky, P. (2007). *Household food insecurity access scale (HFIAS) for measurement of food access: Indicator guide: Version 3: (576842013-001)* [Data set].

American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/e576842013-001>

Committee on World Food Security. (2017). *Global strategic framework for food security and nutrition* (σ. 35).

Condon, N., Klemick, H., & Wolverton, A. (2015). Impacts of ethanol policy on corn prices: A review and meta-analysis of recent evidence. *Food Policy*, *51*, 63–73.

<https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2014.12.007>

Davis, O., & Geiger, B. B. (2017). Did food insecurity rise across Europe after the 2008 crisis? An analysis across welfare regimes. *Social Policy and Society*, *16*(3), 343–360.

<https://doi.org/10.1017/S1474746416000166>

de Brito, L., Chaimite, E., Pereira, C., Posse, L., Sambo, M., & Shankland, A. (2014). *Hunger revolts and citizen strikes: Popular protests in Mozambique, 2008-2012.* 46.

de Gorter, H., Drabik, D., Kliauga, E. M., & Timilsina, G. R. (2013). *An economic model of Brazil's ethanol-sugar markets and impacts of fuel policies*. The World Bank.

<https://doi.org/10.1596/1813-9450-6524>

Economic Research Service U.S. Department of Agriculture. (2020, Σεπτέμβριος). *Definitions of food security* [Governmental]. Economic Research Service U.S. Department of Agriculture.

<https://www.ers.usda.gov/topics/food-nutrition-assistance/food-security-in-the-us/definitions-of-food-security.aspx>

Ely, A., Geall, S., & Song, Y. (2016). Sustainable maize production and consumption in China: Practices and politics in transition. *Journal of Cleaner Production*, 134, 259–268.

<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.12.001>

Engelke, W. (2008). *Guinea food crisis response development policy grant*. World Bank.

Engels, B. (2015). Different means of protest, same causes: Popular struggles in Burkina Faso. *Review of African Political Economy*, 42(143), 92–106.

<https://doi.org/10.1080/03056244.2014.996123>

European Commission. (2011). Causes of the 2007-2008 global food crisis identified. *Science for Environment Policy*, 225.

https://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/225na1_en.pdf

Feinstein International Center, Tufts University, & TANGO. (2003). *The coping strategies index: Field methods manual (2nd Edition)*. 1.

Food and Agriculture Organization. (2008a). *Crop prospects and food situation* (No. 1; σ. 36).

<http://www.fao.org/3/ah881e/ah881e00.pdf>

Food and Agriculture Organization. (2008b, Ιούλιος). *Food outlook global market analysis*. Food

and Agriculture Organization. <http://www.fao.org/3/ai466e/ai466e05.htm>

Food and Agriculture Organization (Επιμ.). (2009). *Economic crises: Impacts and lessons learned*.

FAO.

Food and Agriculture Organization (Επιμ.). (2010). *Addressing food insecurity in protracted crises*.

FAO.

Food and Agriculture Organization, International Fund for Agricultural Development, United Nations

Children's Fund, World Food Programme, & World Health Organization. (2021). *The state of food security and nutrition in the world 2021*. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO.

<https://doi.org/10.4060/cb4474en>

Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2008). *High-level conference on world food security: The challenges of climate change and bioenergy*. 51.

Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2009, 18/11). *Declaration of the world summit on food security*. World Summit on Food Security, Rome.

<https://www.mofa.go.jp/policy/economy/fishery/wsfs0911-2.pdf>

Food and Agriculture Organization of the United Nations (Επιμ.). (2017). *The future of food and agriculture: Trends and challenges*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.

France 24. (2008, Δεκέμβριος 6). Trucker strike ends in Portugal, roads cleared in Spain. *France 24*.

<https://www.france24.com/en/20080612-trucker-strike-ends-portugal-roads-cleared-spain-europe-fuel-prices>

Fukase, E., & Martin, W. (2020). Economic growth, convergence and world food demand and supply. *World Development*, 132, 104954. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.104954>

Gay, H. (2005). *Common Agricultural Policy (CAP)*. 59.

Gnutzmann, H., & Spiewanowski, P. (2014). Did the fertilizer cartel cause the food crisis? *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2534753>

Goldman, D. (2008, Ιούνιος 27). *Food price spike: Is ethanol to blame?*

https://money.cnn.com/2008/06/27/news/economy/ethanol_food_prices/index.htm

Goldman, D. (2009, Ιανουάριος 21). Food banks: 30% rise in needy. *CNN Money*.

https://money.cnn.com/2009/01/21/news/economy/food_banks/index.htm

Graham-Rowe, D. (2011). Agriculture: Beyond food versus fuel. *Nature*, 474(7352), S6–S8.

<https://doi.org/10.1038/474S06a>

Harsch, E. (2008, Ιούλιος). *Price protests expose state faults*. The United Nations.

<https://www.un.org/africarenewal/magazine/july-2008/price-protests-expose-state-faults>

Heller, G., Gehmlich, K., & Gabriel, M. (2008, Απρίλιος 17). *Bad policy, not biofuel, drive food prices:*

Merkel. <https://www.reuters.com/article/us-germany-biofuels-idUSL1721113520080417>

- Hendrix, C., & Brinkman, H.-J. (2013). Food insecurity and conflict dynamics: Causal linkages and complex feedbacks. *Stability: International Journal of Security & Development*, 2(2), 26.
<https://doi.org/10.5334/sta.bm>
- Heslin, A. (2021). Riots and resources: How food access affects collective violence. *Journal of Peace Research*, 58(2), 199–214. <https://doi.org/10.1177/0022343319898227>
- Hossain, N., & Scott-Villiers, P. (Επιμ.). (2017). *Food riots, food rights and the politics of provisions*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- International Monetary Fund. (2008). *Is inflation back? Commodity prices and inflation* (σ. 46).
- Irwin, S., & Sanders, D. (2010, Ιούλιος 7). *The impact of index and swap funds on commodity futures markets: Preliminary results*. Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Jones, B. T., Mattiacci, E., & Braumoeller, B. F. (2017). Food scarcity and state vulnerability: Unpacking the link between climate variability and violent unrest. *Journal of Peace Research*, 54(3), 335–350. <https://doi.org/10.1177/0022343316684662>
- Khor, M. (2009). *Financial policy and management of capital flows: The case of Malaysia*. Third World Network.
- Klytchnikova, I., & Htenas, A. (2017, Οκτώβριος 23). Counting calories: The data behind food insecurity and hunger. *World Bank Blogs*. <https://blogs.worldbank.org/opendata/counting-calories-data-behind-food-insecurity-and-hunger>

- Komarek, A. M., Drogue, S., Chenoune, R., Hawkins, J., Msangi, S., Belhouchette, H., & Flichman, G. (2017). Agricultural household effects of fertilizer price changes for smallholder farmers in central Malawi. *Agricultural Systems*, 154, 168–178.
<https://doi.org/10.1016/j.agsy.2017.03.016>
- Krishnaraj, M. (2005). Food security: How and for whom? *Economic and Political Weekly*, 40(25), 2508–2512. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/4416779>
- Lassa, J. A., Teng, P., Caballero-Anthony, M., & Shrestha, M. (2019). Revisiting emergency food reserve policy and practice under disaster and extreme climate events. *International Journal of Disaster Risk Science*, 10(1), 1–13. <https://doi.org/10.1007/s13753-018-0200-y>
- Lee, R. A., & Lavoie, J.-M. (2013). From first- to third-generation biofuels: Challenges of producing a commodity from a biomass of increasing complexity. *Animal Frontiers*, 3(2), 6–11.
<https://doi.org/10.2527/af.2013-0010>
- Lewis, L. (2008a, Μάιος 16). Rice price dives as US and Japan set to unlock grain pact. *Times Online*.
https://web.archive.org/web/20080923190555/http://business.timesonline.co.uk/tol/business/industry_sectors/natural_resources/article3943779.ece
- Lewis, L. (2008b, Μάιος 17). Japan’s silos key to relieving rice shortage. *The Times*.
- McDonald, H. (2009, Φεβρουάριος 22). Peak of protest. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/world/2009/feb/22/ireland-financial-crisis-protest>

McGreal, C. (2008, Μάιος 27). Egypt: Bread shortages, hunger and unrest. *The Guardian*.

<https://www.theguardian.com/environment/2008/may/27/food.egypt>

Mitchel, D. (2008). *A note on rising food prices*. The World Bank. [https://doi.org/10.1596/1813-](https://doi.org/10.1596/1813-9450-4682)

[9450-4682](https://doi.org/10.1596/1813-9450-4682)

Mittal, A. (2009). *G-24 discussion paper series—The 2008 food price crisis: Rethinking food security policies*. 56. https://unctad.org/system/files/official-document/gdsmdpg2420093_en.pdf

Naudé, W. (2009). *Discussion paper no. 2009/0*. 23.

Nord, M., Andrews, M., & Winicki, J. (2002). Frequency and duration of food insecurity and hunger in US households. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 34(4), 194–201.

[https://doi.org/10.1016/S1499-4046\(06\)60093-6](https://doi.org/10.1016/S1499-4046(06)60093-6)

Organisation for Economic Co-operation and Development. (χ.χ.). *The Doha development round of trade negotiations: Understanding the issues*. OECD.

<https://www.oecd.org/dac/thedohadevelopmentroundoftradenegotiationsunderstandingtheissues.htm>

Organisation for Economic Co-operation and Development, & Food and Agriculture Organization. (2009). *OECD-FAO agricultural outlook 2009-2018*.

Overseas Development Institute. (2008). *Rising food prices: A global crisis*.

<https://cdn.odi.org/media/documents/1630.pdf>

Oxfam. (2008). *Oxfam briefing paper*. 58.

- Pardey, P. G. (2011). A strategic look at global wheat production, productivity and R&D developments. *Czech Journal of Genetics and Plant Breeding*, 47(Special Issue), S6–S19.
<https://doi.org/10.17221/3248-CJGPB>
- Patel, R., & McMichael, P. (2009). A political economy of the food riot. *Review (Fernand Braudel Center)*, 32(1), 9–35. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/40647787>
- Paveliuc-Olariu, C. (2013). Food scarcity as a trigger for civil unrest. *Bioflux Society*, 5(3), 174–178.
<http://hdl.handle.net/2268/159393>
- Pérez-Escamilla, R., & Segall-Corrêa, A. M. (2008). Food insecurity measurement and indicators. *Revista de Nutrição*, 21, 15s–26s. <https://doi.org/10.1590/S1415-52732008000700003>
- Pinstrup-Andersen, P. (Επιμ.). (2014). *Food price policy in an era of market instability: A political economy analysis*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198718574.001.0001>
- Population Council. (1996). The Rome declaration on world food security. *Population and Development Review*, 22(4), 807. <https://doi.org/10.2307/2137827>
- Reguly, E. (2008). How the cupboards went bare. *The Globe and Mail*.
<https://web.archive.org/web/20080415055334/http://www.theglobeandmail.com/servlet/story/LAC.20080412.FOOD12/TPStory/International/>
- Reliefweb. (2008, Μάιος 23). *Ethiopia: Rising food prices—Feeling the pinch*. Reliefweb.
<https://reliefweb.int/report/ethiopia/ethiopia-rising-food-prices-feeling-pinch>

Research Institute (IFPRI), I. F. P. (2012). *2011 global food policy report* (0 έκδ.). International Food Policy Research Institute. <https://doi.org/10.2499/9780896295476>

Research Institute (IFPRI), I. F. P. (2017). *Inequality, hunger and malnutrition: Power matters* (0 έκδ.). International Food Policy Research Institute. https://doi.org/10.2499/9780896292710_03

Reuters. (2008, Οκτώβριος 6). Roads blockaded in Spain, Portugal—Demos in Asia. *Reuters*. http://www1.rfi.fr/actuen/articles/102/article_662.asp

Rudolfson, I. (2020). Food insecurity and domestic instability: A review of the literature. *Terrorism and Political Violence*, 32(5), 921–948. <https://doi.org/10.1080/09546553.2017.1418334>

Rushworth, N. (2008, Φεβρουάριος 5). Bush proposes \$770 million for food crisis. *France 24*. <https://www.france24.com/en/20080502-bush-proposes-770-million-food-crisis-usa-food-crisis>

Schneider, M. (2008). *We are hungry! A summary report of food riots, government responses, and states of democracy in 2008*.

Sheeran, J. (2008). *WFP letter of appeal to government donors to address critical funding gap* (σ. 2). The Food Aid Organization of the United Nations. <https://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/newsroom/wfp174162.pdf>

- Shepon, A., Eshel, G., Noor, E., & Milo, R. (2016). Energy and protein feed-to-food conversion efficiencies in the US and potential food security gains from dietary changes. *Environmental Research Letters*, 11(10), 105002. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/11/10/105002>
- Streitfeld, D. (2008, Σεπτέμβριος 4). As prices rise, farmers spurn conservation program. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2008/04/09/business/09conserve.html>
- Suifon, T. Z., & Nyheim, D. (2008). *February unrest: Causalities, implications and way forward*. 12.
- Swindale, A., & Bilinsky, P. (2006). *Household dietary diversity score (HDDS) for measurement of household food access: Indicator guide (Version 2)*. 15.
- Tenenbaum, D. J. (2008). Food vs. fuel: Diversion of crops could cause more hunger. *Environmental Health Perspectives*, 116(6). <https://doi.org/10.1289/ehp.116-a254>
- The Guardian. (2008, Μάιος 5). Thousands riot in Somalia over high food prices. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2008/may/05/food.somalia>
- The New York Times. (2008, Οκτώβριος 4). The world food crisis. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2008/04/10/opinion/10thu1.html>
- The World Bank. (2008, Φεβρουάριος 4). *World Bank president calls for plan to fight hunger in pre-spring meetings address*. http://web.worldbank.org/archive/website01056/WEB/0_CO-24.HTM
- Timmer, C. P. (2008). *Japan and a solution to the world rice crisis*. 6(7), 8.

Tolossa, D. (2010). Famine and its causes in the perspective of the modern geographical thoughts.

Ethiopian Journal of the Social Sciences and Humanities, 4(2).

<https://doi.org/10.4314/ejossah.v4i2.59920>

United Nations. (1975). *Report of the world food conference, Rome, 5-16 November 1974*. 70.

<https://digitallibrary.un.org/record/701143?ln=en#record-files-collapse-header>

United Nations. (2008). *Ban Ki-moon to lead task force to tackle global food crisis*.

<https://news.un.org/en/story/2008/04/257602-ban-ki-moon-lead-task-force-tackle-global-food-crisis>

United Nations. (2015). *Sustainable development goals—Goal 2: Zero hunger*. United Nations.

<https://www.un.org/sustainabledevelopment/hunger/>

United Nations Conference on Trade and Development. (χ.χ.). *Economic policies—Japan rice policy*.

<https://web.archive.org/web/20120130131309/http://www.unctad.org/infocomm/anglais/ric/e/ecopolicies.htm#japon>

United Nations Conference on Trade and Development. (2017). *Commodity dependence, growth and human development. Background document to the commodities and development report 2017*. 25.

United Nations Development Programme. (2005). *Press statement by Mark Malloch Brown, administrator of UNDP*.

<https://www.tr.undp.org/content/turkey/en/home/presscenter/pressreleases/2005/05/25/press-statement-by-mark-malloch-brown0.html>

United Nations General Assembly. (1948). *Universal declaration of human rights*.

U.S. Department of Agriculture Foreign Agricultural Service. (2009). *U.S. international food assistance report 2008* (σ. 49).

U.S. Department of Agriculture Foreign Agricultural Service. (2010). *U.S. international food assistance report 2009* (σ. 38).

Valev, N. (2012). *The global economy*.

https://www.theglobaleconomy.com/rankings/poverty_ratio/Africa/

von Braun, J. (2008). *High and rising food prices: Why are they rising, who is affected, how are they affected and what should be done?* 9.

White House. (2008, Απρίλιος 29). *Press conference by the President*. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2008/04/20080429-1.html>

Wiggins, S., & Keats, S. (2013). *Looking back, peering forward*. 6.

World Bank. (2008). *Framework document for proposed loans, credits and grants in the amount of US\$ 1.2 billion equivalent for a global food crisis response program* (σ. 105).

World Bank. (2010, Απρίλιος 21). *The effects of the global financial crisis on Mauritania: Lessons learned and possible reforms*. The World Bank.

<https://www.worldbank.org/en/news/feature/2010/04/21/the-effects-of-the-global-financial-crisis-on-mauritania-lessons-learned-and-possible-reforms>

World Development Movement. (2013). *WDM food speculation campaign. Questions and answers.*

World Development Movement.

[https://web.archive.org/web/20130403113921/http://www.wdm.org.uk/sites/default/files/T
ricky%20questions_06.10%20FINAL.pdf](https://web.archive.org/web/20130403113921/http://www.wdm.org.uk/sites/default/files/Tricky%20questions_06.10%20FINAL.pdf)

World Food Program USA. (2017). *Winning the peace: Hunger and instability.*

World Food Programme. (2009). *World food programme annual report 2008.*

Worldometer. (χ.χ.). *Current world population.* <https://www.worldometers.info/world-population/>

Yang, M.-H., & Blandford, D. (2011). *Asian rice policies and WTO commitments on domestic support under existing and proposed Doha round provisions.* 26.

Young, S. (2009). *Hunger in America: A crisis of food inflation and shrinking safety nets.* Oakland Institute. [https://www.oaklandinstitute.org/hunger-america-crisis-food-inflation-and-
shrinking-safety-nets](https://www.oaklandinstitute.org/hunger-america-crisis-food-inflation-and-shrinking-safety-nets)